

Şİİ VE SÜNNİ MÜFESSİRLERİN EHL-İ BEYT'LE İLGİLİ BAZI AYETLERE YAKLAŞIMLARI ÜZERİNE

Mesut OKUMUŞ*

ON THE APPROACHES OF THE SHIITE AND SUNNITE EXEGETES TO THE SOME QURANIC VERSES THAT MENTIONED AHL AL-BAYT

In the Islamic thought, the term of Ahl al-Bayt/Ahlul Bayt that was mentioned in three verses at the Quran has been understood and interpreted differently by the Shiite and Sunnite exegetes and scholars. But what does Ahl al-Bayt mean in the Quranic context? In this paper, it has been dealt with the Shiite/Shi'ite exegetes' approaches to those verses and their using them to prove the infallibility of Ahl al-Bayt and the twelve Imams from their point of view. In addition to that, the verses that mentioned Ahlul Bayt have been explained according to the thoughts of Sunnite exegetes and commentaries. Finally, it has been discussed the value and validity of their thoughts from our point of view and the real meaning of these verses in the Quranic context and unity.

A-GİRİŞ

Elinizdeki incelemede genelde Kur'an'ın muhtelif ayetlerinde ve özelde de 33/Ahzab Suresi 33. ayetinde zikredilen 'Ehl-i beyt' tabirinin, Şii ve Sünnî tefsirlerde nasıl ele alındığı ve tanımlandığı, mezkur ayetin Şii ve Sünnî müfessirler tarafından nasıl yorumlandığı, bazı ileri gelen Şii müfessirlerin kendi tanımladıkları şekliyle Ehl-i beyt'e işâret ve delâlet eden Kur'an'ın diğer ayetlerine yönelik yaklaşımları üzerinde durulacak ve bu yaklaşımların bir değerlendirmesi yapılmaya çalışılacaktır.

Kuşkusuz Ehl-i beyt tabirinin kökleri İslam öncesine kadar gitmektedir, ancak ifadenin Kur'an'daki anlam alanı ve içeriği, bulunduğu bağlamlarda neye ve kimlere delalet ettiği, Şii ve Sünnî ilim çevrelerinde tartışma ve ihtilaf konusu olmuştur. Yine İslam tarihi boyunca kavram üzerine yapılan tartışmalarda temel kaynak ve referans çerçevesi, öncelikle Kur'an olmuş, taraflar görüşlerini bilhassa Kur'an ayetleriyle desteklenmeye çalışmışlardır. Bu nedenle elinizdeki incelemede daha çok 'Ehl-i beyt' kavramının Kur'an'daki kullanımı, yer aldığı bağlam(lar)a göre taşıdığı farklı anlamlar, Şii ve Sünnî müfessirlerin mezkur kavramın içini neyle doldurdıkları ve Ehl-i beyt ifadesinin yer aldığı muhtelif ayetleri nasıl yorumladıkları, doğrudan 'Ehl-i beyt' ifadesi bulunmasa da Şii müfessirlerin kendi tanımladıkları

* Doç.Dr., Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi. drokumus@yahoo.com

ları şekliyle ‘Ehl-i beyt’e delalet veya işâret ettiğini ileri sürdükleri Kur’ân’ın diğer ayetlerine yönelik yaklaşımları, yaptıkları yorumlar, bunların dayandığı gerçek zeminler ve yapılan yorumların Kur’ân’ın bütünlüğü açısından geçerliliği üzerinde durulacaktır.

B-KUR’ÂN’DA EHL-İ BEYT TAMLAMASI

Türkçe anlamı itibarıyla ‘hane halkı, ev halkı’ manasına gelen ‘Ehl-i beyt’ tabiri, aslında Arapça’da ‘ehl’ ve ‘beyt’ şeklinde iki ayrı kelimenin bir araya gelmesiyle oluşmuş belirtisiz isim tamlamasıdır. Tamlamayı oluşturan ‘ehl’ ve ‘beyt’ kelimelelerinden her biri, Kur’ân’da bir çok ayette ayrı olarak kullanılmakla birlikte, konumuzu doğrudan ilgilendiren ‘Ehl-i beyt’ tabiri, ilahi hitapta yalnızca “ehle’l-beyt” (11/Hud 73); “ehl-i beytin” (28/Kasas,12) ve “ehle’l-beyti” (33/Ahzab,33) şeklinde olmak üzere toplam üç ayet-i kerimede zikredilmektedir. Öncelikle burada bahse konu üç ayetin meallerine bakmakta yarar olduğu kanaatindeyiz. Kur’ân’da ‘Ehl-i beyt’ tamlamasının kullanıldığı ayetlerden ilkinin meali şu şekildedir.

1-“Allah’ın dilediğini gerçekleştirmesini mi yadırgıyorsun?” dediler, “Allah’ın rahmet ve bereketi sizin üzerinize olsun ey bu evin insanları (Ehl-i beyt)! Hatırlayın ki, her zaman her türlü övgüye layık olan odur; şanı çok yüce olan o!” (11/Hud 73)

Yukarıdaki ayet Hz.İbrahim’e insan suretinde gelen iki melek ile Hz.İbrahim’in ailesi arasında yaşanan karşılıklı konuşma ile ilgilidir. Ayette, yaşı oldukça ilerlemiş olduğu halde Hz.İbrahim’e bir oğlunun olacağını müjdelemek için gelen iki meleğin verdikleri müjde karşısında şaşırın ve “Ben yaşlı bir kadın, kocam da yaşlı bir adam iken, hâlâ çocuk mu doğuracağım, doğrusu yadırganacak bir şeydir bu!” diyen Hz.İbrahim’in eşi Sara Hanım’a karşı meleklerin verdiği cevap nakledilmektedir. Dolayısıyla ayetin bağlamı, tamamen Hz.İbrahim ailesinin başından geçen bir olayla ilgilidir ve ayetteki “Ehl-i beyt” ifadesi ile Hz.İbrahim’in ev halkına, aslında doğrudan Hz.İbrahim’in hanımına hitap edilmektedir. Bu yönüyle ayette yer alan ifadenin Hz.Muhammed’in ailesi ve günümüzde anlaşıldığı şekliyle bilinen manadaki ‘Ehl-i beyt’ ile bir ilgisi yoktur. Ancak ayette kullanılan ‘Ehl-i beyt’ tabirinin doğrudan Hz.İbrahim’in eşini dolaylı olarak da Hz.İbrahim’i kastedtiğini ancak buna rağmen ayette müennes değil müzekker bir siganın kullanıldığını da göz önünde tutmak gerekir.

2-“Ve biz daha ilk günden onun süt anneleri yadırgamasını sağladık ve (kız kardeşi bu durumu öğrenince, onlara) “Size onun bakımını sizin adınıza üzerine alabilecek ve o’nu güzelce eğitip yetiştirecek bir aile (Ehl-i beyt’in) göstereyim mi?” dedi.” (28/Kasas,12)

Yukarıdaki ayette de Hz.Musa’nın küçükken öldürülmesinden korkulduğu için annesi tarafından nehre bırakıldıktan sonra, suda bulunup Firavun’un sarayına girmesi ve o sırada yaşanan gelişmelerden bahsedilmektedir. Ayette sarayda kalmasına karar verilen Musa’nın emzirmek için getirilen süt anneleri yadırgadığı için sonunda öz annesine kavuşması ve onun tarafından emzirilmesi anlatılmaktadır. Burada da bağlam, bütünüyle Hz.Musa’nın ailesi ile alakalıdır ve konumuzun özünü oluşturan ‘Ehl-i beyt’ ifadesinden tamamen farklıdır. Nitekim ayetin devamı şöyledir: “Böylece biz, gözü aydın olsun, gam çekmesin ve Allah’ın vadinin gerçek olduğunu bilsin diye onu annesine kavuşturduk.” (28/Kasas,13) Ancak yine burada da ‘Ehl-i beyt’ ifadesi ile Hz.Musa kız kardeşi ve annesinden oluşan ailesinin kastedildiğine dikkat edilmelidir.

Kur’ân’da ‘Ehl-i beyt’ ifadesinin yer aldığı, konumuzu doğrudan ilgilendiren ve sonradan tartışmaların üzerinde odaklandığı üçüncü ayetin meali ise şu şekildedir:

3-“Evlerinizde sessizce oturun; eski cahiliyye günlerindeki gibi cazibenizi sergilemeyin; namazlarınızda dikkatli ve devamlı olun, arındırıcı yükümlüklerinizi ifa edin, Allah’a ve resulüne itaat edin. Ey Ehl-i beyt! Allah sizden yalnızca çirkinlikleri gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor.” (33/Ahzab, 33)

Yukarıdaki ayetin başında ve ondan önceki ayetlerde Hz.Peygamber’in mübarek zevcelerinden bahsedilmektedir. Bu ayetin öncesinde yer alan ayetlerde de, yirmi sekizinci ayetten başlamak üzere buraya kadar ve bundan bir sonraki ayet de dahil olmak üzere konu, tamamen Hz.Peygamber’in mübarek zevcelerinin nasıl davranmaları gerektiği ile ilgilidir. Ayetlerdeki hitap da onlara yönelik olup onların takımları gereken tavır ve davranışların neler olduğunu anlatmaktadır. Nitekim bir sonraki ayetin meali de şu şekildedir:

“Evlerinizde okunan Allah’ın ayetlerini ve hikmeti hatırd tutun. Şüphesiz Allah latiftir, her şeyden haberdardır.” (33/Ahzab, 34)

Ancak Şîî müfessirlerin hemen tamamı ve bazı Sünnî müfessirler, yukarıda meali zikredilen ayette yer alan ‘Ehl-i beyt’ ifadesi ile ve özellikle ayetin son kısmında yer alan “...Ey Ehl-i beyt! Allah sizden yalnızca çirkinlikleri gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor” cümlesi ile neyin ve de kimlerin kastedildiği konusunda farklı düşünmektedirler. Tartışmalar daha çok ayetteki tertemiz yapma iradesinin ne anlama geldiği ve bunun sonucu olarak da hitabın kimleri kastettiği konusunda yoğunlaşmaktadır.

C-EHL-İ BEYT’İN Şİİ VE SÜNNİLERE GÖRE DEĞİŞEN ANLAM ALANI

Kur’ân’daki kullanım şeklinin daha sonraki dönemi de etkilediği anlaşılan ‘Ehl-i beyt’ tabirinin yer aldığı bağlamda kimselere delalet ettiği konusunda Ehl-i sünnet ve Şîa’nın temel kaynaklarında farklı görüşler ileri sürülmüş ve muhtelif rivayetler aktarılmıştır. Ahzab Suresi 33. ayetinde yer alan ‘Ehl-i beyt’ tabirinin delaleti ile ilgili zikredilen görüşleri şu maddeler altında toplamak mümkündür.

1-Ehl-i sünnet alimleri ve müfessirlerinin itibar ettiği genel görüşe göre Kur’ân’da zikredilen ‘Ehl-i beyt’ ifadesinin delalet ettiği kişiler şunlardır: 1-Hz.Peygamber, 2-Hz.Ali, 3-Hz.Fatıma, 4-Hz.Hasan,5-Hz.Hüseyn ve son olarak da, 6-Hz.Peygamber’in eşleri. Bazı Sünnîler yukarıdaki listeye Hz.Peygamber’in tüm torunlarını dahil ederler. Bazıları onlara Abbas’ın soyundan gelenleri, bazıları da adı geçenlere Hz.Ali’nin kardeşleri Akil ve Cafer’in soyundan gelenleri de dahil ederler.¹

Şîa’ya göre yukarıda meali verilen Ahzab Suresi 33. ayetindeki ‘Ehl-i beyt’ tabiri ile kastedilen kişiler yalnızca aşağıdaki listede yer alan zatlardır: 1-Hz.Ali, 2-Hz.Fatıma, 3-Hz.Hasan, 4-Hz.Hüseyn ve son olarak da 5-Hz.Hüseyn’in soyundan gelen dokuz imam.

Tarihi süreç içerisinde Şîî düşüncenin kökleşmesi ve siyasi ve îtikâdî bir ekol olarak teşekkül devrini tamamlaması sonucunda imamet nazariyesi ortaya çıkmış ve bilindiği üzere Şîî düşünce geleneğinde yukarıda adı geçen zatların masum oldukları kabul edilmiştir. Adı geçen isimlere Hz.Peygamber’in kendisini ve kızı Hz.Fatıma’yı da ekleyince sayı on dörde kadar çıkmaktadır. Tabii burada dikkati çeken nokta Hz.Peygamber hayattayken listede yer alan dokuz imamın henüz daha doğmamış

¹ Konu ile ilgili geniş bilgi için bkz: Faruk Ömer Fevzi, “Ehl-i beyt Kavramı Üzerine”, *SÜİFD*, ç. M. Bahaüddin Varol, 1994, sayı: 9, s.400-4002; ‘Ehl-i beyt’ tabiri, bazı çağdaş Türkçe sözlüklerde de isim olarak kabul edilmekte ve “Hz.Muhammed’in kızı, damadı ve torunlarını içine alan ailesine verilen isim” şeklinde tanımlanmaktadır ki, bu tanım Şîa’nın tanımıyla paralellik arz etmektedir. Bkz: Komisyon, *Büyük Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, I, 437; D. Mehmed Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1996, s. 325.

olmasıdır. Ancak günümüzde kabul edildiği ve inanıldığı şekliyle bakıldığında Şîa'ya göre işte bu on dört kişilik grup ismet sıfatını haizdir, Allah onları temizlemiş ve günahlardan arındırmıştır. Dolayısıyla onlar itaat edilmesi gereken masum imamlar olarak kabul edilirler.²

Pek fazla kabul görmese de sağladığı prestij ve itibar sebebiyle oldukça cazip bir tabir olan 'Ehl-i beyt' tabiri ile daha başkalarının kastedildiği konusunda farklı görüş belirtenler de bulunmaktadır. Örneğin bir diğer görüşe göre ayetteki 'Ehl-i beyt' ifadesi ile kastedilen Beyt-i Haram ehlidir ki, onlar da müttakilerdir. "Onun gerçek dostları yalnızca müttakilerdir." (8/Enfal,34) ayetinde olduğu gibi. Buna göre bütün müminler 'Ehl-i beyt'tir. Başka bir görüşe göre ayette geçen 'Ehl-i beyt' ifadesi ile kastedilen Mescid-i Nebevî ehlidir. Bir başka görüşe göre ve örfteki kullanıma bağlı olarak 'Ehl-i beyt-i nebî'dir ki, onlar da Allah resulünün mübarek eşleri ve akrabalarından oluşan insanlardır. Hz.Peygamber'in akrabaları arasında da Abbas Ailesi (Âl-i Abbas), Akıl Ailesi (Âl-i Akıl), Cafer Ailesi (Âl-i Cafer) ve Ali Ailesi (Âl-i Ali) bulunmaktadır.³ "Selman bizden, Ehl-i beyt'tendir" hadisini delil gösteren bazıları bu tabirin içine Selman'ı ve Resulullah'ın mevâlisini de dahil ederler.⁴

Genelde Şîa'nın önde gelen simalarının ve özelde Şîî müfessirlerin 'Ehl-i beyt' tabirinin delalet ettiği anlamın sınırlarını çizerken dikkat ettikleri husus, özellikle Hz.Peygamber'in eşlerini bu ifadenin anlam alanının dışına çıkarmaktır. Onlar Allah Resulü'nün eşlerini liste dışına çıkarma konusunda özel bir titizlik gösterirler. Bu konuya ileri de daha ayrıntılı olarak değinilecektir.

D-KUR'ÂN'DA EHL-İ BEYT'E DELÂLET VE İŞÂRET EDEN AYETLER

Bu arada gerek Sünnî ve gerekse Şîî kaynaklarda Kur'ân'da 'Ehl-i beyt'e delalet veya işaret eden başka ayetlerin varlığından da bahsedilmektedir. Bu bağlamda Memlûklular döneminde Mısırda yaşayan tarihçi ve aynı zamanda İbn Haldun'un da hocası olan Takiyyüddin Ahmed b. Ali el-Makrîzî (ö.845/1442) Hz.Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin'den oluşan 'Ehl-i beyt'in faziletine dair müstakil bir eser kaleme almıştır. Eserde 'Ehl-i beyt'e düşmanlık besleyenlerin bilmesini istediği bir takım gerçeklere değinerek onların faziletlerinin kabul edilmesini, onurlandırılmalarını, onlara yardım edilmesini ve dostluk gösterilmesini istemiş, bu konudaki görüşünü ayet ve hadislerle desteklemeye çaba göstermiştir. Müellif yazdığı eserde özellikle Ehl-i beyt'e delalet ettiğini varsaydığı veya onlarla ilişkilendirdiği beş ayetin tefsirine yer vermiştir.

el-Makrîzî zikrettiği ayetlerin 'Ehl-i beyt'e delaletine dair aklî ve naklî tefsirlerinden bazı rivayetler de aktararak, konu ile ilgili bazı aklî deliller de ileri sürmüştü, bu yolla söz konusu ayetleri tefsir etme yoluna gitmiştir. Bahse konu ayetleri açıklarken genellikle İbn Cerir et-Taberî (ö.310/922), İbn Atiyye (ö.546/1151), Kurtûbî (ö.671/1272), Muhyiddin-i Arabî (ö.638/1240) ve Necmeddin Süleyman et-Tûfî (ö.716/1316) gibi Ehl-i sünnet ekolüne mensup alimlerin eserlerinden de

² Bu zatlar aynı zamanda bilgi ehli olup Kur'ân'ı yorumlanma yetkisine de sahiptirler. Hz.Hüseyin'in soyundan gelen dokuz imamla birlikte, Hz.Ali, Hz.Hasan ve Hz.Hüseyin'den müteşekkil on iki kişiyi masum imam olarak kabul eden inanç ve anlayışı dolayısıyla Şîa içinde yer alan bir gruba 'İmâmiyye' veya başka bir adlandırma ile 'İsnâ Aşeriyye' adı da verilmektedir.

³ Müslim, *Sahîh-i Müslim*, Fedâilu's-sahâbe, 36; et-Tabatabaî, *el-Mizân fi tefsîri'l-Kur'ân*, Matbuat-ı İsmâiliyyân, II. Baskı, y.y., 1393/1973, XVI, 310.

⁴ Faruk Ömer Fevzi, "Ehl-i beyt Kavramı Üzerine", *SÜİFD*, ç. M. Bahaüddin Varol, 1994, sayı: 9, s.402. Bahaüddin Varol, *Ehl-i Beyt Gerçeği*, Şamil Yayınları, İstanbul, 2001.

iktibaslar yapmış, görüşlerini desteklemek için yer verdiği nakillerin yanı sıra bazı aklı izahlarla da Müslümanlar arasında 'Ehl-i beyt' sevgisini yerleştirmeye ve kökleştirmeye çaba göstermiştir.⁵

el-Makrizî'nin 'Ehl-i beyt'le ilişkilendirdiği beş ayeti kerime şunlardır: 33/Ahzab,33; 52/Tur, 21; 18/Kehf, 82; 13/Rad, 23; 42/Şura, 23. el-Makrizî eserinde 'Ehl-i beyt'e delalet ettiğini varsaydığı bahis konusu ayetleri bir bütün olarak iktibas etmemiş, yalnızca delalet veya işaret ettiğini kabul ettiği kısımları kadarına yer vermiştir. Burada onun yer verdiği ayetlerin meallerini sırasıyla zikredeceğiz. Ancak yalnızca onun naklinde yer alan kısımları değil, ayetlerin tamamını bir bütün olarak verecek ve onun iktibas ettiği kısımları diğer kısımlardan ayrılmasını sağlamak için koyu siyah olarak yazacağız.

1-“Evlerinizde sessizce oturun; eski cahiliye günlerindeki gibi cazibenizi sergilemeyin; namazlarınızda dikkatli ve devamlı olun, arındırıcı yükümlüklerinizi ifa edin, Allah'a ve resulüne itaat edin. Ey Ehl-i beyt! Allah sizden yalnızca çirkinlikleri gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor.” (33/Ahzab, 33)

2-“Kendileri iman eden ve soyları da bu imamı sürdürecekteler olanlara gelince, Biz onları soyları ile bütünleştirecek ve işlerini heder ettirmeyeceğiz: (ama sonuçta) herkes kendi kazandığının hesabını verecek.” (52/Tur, 21)

3-“Ve duvara gelince; duvar o kasabada yaşayan iki yetim oğlan çocuğuna aitti ve altında onların olan bir hazine gömülüydü. Onların babası dürüst ve erdemli biriydi. Bunun içindir ki Rabbin onların ergenlik çağına eriştiklerinde o hazineyi rabbinden bir bağış olarak kazıp çıkarmalarını irade etti. (Dolayısıyla) ben (bütün) bunları kendiliğimden yapmadım. Senin sabır göstermediğin (olayların) iç yüzünün gerçek anlamı işte budur.” (18/Kehf, 82)

4-“Orada onların atalarından, eşlerinden ve çocuklarından doğru yolu tutan kimselerle birlikte gireceği, huzurla dolup taşan ebedî hasbahçeler vardır ki, her kapısından melekler onların yanına varıp “Size selam olsun! Çünkü siz iyilikte sebat ettiniz” diyecekler.” (13/Rad, 23)

5-“Allah onu iman edip doğru ve yararlı işler yapan kullarına bir müjde olarak vermektedir. De ki, Ey Muhammed: (Bu mesaj) karşılığında sizden, yakın olanları sevmenizden başka bir şey beklemiyorum. Kim güzel bir iş yaparsa ona daha büyük güzellikler bağışlarız; ve gerçek şu ki Allah, çok bağışlayıcıdır, şükürün karşılığını verendir.” (42/ Şûra, 23)

Yukarıda meallerine yer verilen ayetler içerisinde 'Ehl-i beyt'in açıkça zikredildiği ilk ayet hariç, diğer ayetlerin koyu siyah olarak yazılan kısımları üzerinde biraz düşünülürse, bazılarının kimlere delalet ettiği, bağlamları farklı olsa da bir kısmının kimleri işaret ettikleri kolayca anlaşılacaktır.

el-Makrizî'nin zikrettiği yukarıdaki ayetlerin dışında Şii müfessirler tarafından Ehl-i beyt'e delalet ettiği kabul edilen başka bir ayet daha bulunmaktadır ki, o da mübahalet ayeti olarak adlandırılan 3/Al-i İmran, 61. ayetidir. Ayetin mealı şu şekildedir:

“Sana gelen asıl bilgiden sonra, kim seninle bu (hakikat) hakkında tartışarsa de ki: Gelin! Oğullarımızı ve oğullarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı, bizim yandaşlarımızı ve sizin yandaşlarınızı çağıralım; sonra (birlikte) tevazu içinde ve gönülden yalvaralım ve Allah'ın lanetinin (aramızdan) yalan söyleyenlerin üzerine olmasını dileyelim.”⁶

⁵ el-Makrizî, *Marifetu mâ yecibu li âli beyti'n-nebeviyyi minel hakki alâ men a'dâhum*, thk: M. Ahmed Aşur, Daru'l-İtisam, Beyrut, 1392/1972, s.9-10.

⁶ Bu ayet Hz.Peygamber'le Necran Hristiyanları'ndan bir heyet arasında Hz.İsa'nın gerçek kimliği konusunda yaşanan bir tartışmadan dolayı inmiştir. Onlar İsa'nın Allah'ın oğlu olduğunu, → →

Şîa'nın yukarıda zikredilen ayetlere ilaveten daha çok sayıda ayeti 'Ehl-i beyt'le ilişkilendirdiği de bilinmektedir.

E-Şİİ MÜFESSİRLERİN EHL-İ BEYT'E DAİR AYETLERE YAKLAŞIMLARI

Yukarıda meallerine yer verilen ve doğrudan 'Ehl-i beyt'e delalet ettiği kabul edilen ayetlerden Ahzab Suresi 33. ayetine ve ayette yer alan 'Ehl-i beyt' tabirine Şîi müfessirlerin nasıl baktıklarını ortaya koymanın konumuz açısından yararlı olacağı kanaatindeyiz.

Hicrî üçüncü asrın sonlarına doğru yaşayan ve vefat tarihi tam olarak bilinmeyen Şîa'nın önde gelen tefsir ve hadis alimlerinden biri olan ve tefsirini rivayet geleneğine uygun olarak yazan el-Ayyâşî nisbesine sahip Ebunnasr Muhammed b. Mesud İbn Ayyâş es-Sülemî es-Semerkindî'nin yazdığı "Tefsîru'l- Ayyâşî" adıyla maruf eserinin Kehf Suresi'nden sonrası mevcut olmadığı için, müfessirin Ahzab Suresi 33. ayetinde geçen 'Ehl-i beyt' kavramını nasıl tefsir ettiğini doğrudan tespit etme imkanı bulamadık.⁷ Ancak yine hicri üçüncü yüz yıl Şîi müfessirlerinden biri olan Ebü'l-Kasım Furat b. İbrahim el-Kûfî, bahse konu ayetin tefsirinde Ümmü Seleme'den nakdedilen bir rivayete dayanarak ayetin son kısmının yalnızca Hz.Ali, Hz.Fatıma, Hz.Hasan ve Hz.Hüseyin'le ilgili olduğu şeklindeki genel Şîi görüşe yer vermiştir. Buna gerekçe olarak da Ümmü Seleme rivayetinin sonunda yer alan bir ayrıntıyı zikretmiştir. Rivayete göre Ümmü Seleme "Ya Resulullah, ben de senin Ehl-i beyt'inden değil miyim?" diye sorunca Allah resulü: "Sen, Peygamber'in zevcelerindensin" şeklinde karşılık vermiştir. el-Kûfî'ye göre işte bu hitap tarzında önemli bir incelik bulunmaktadır ki, o da Allah Resulü'nün söylediği "Sen Peygamber'in zevcelerindensin!" sözünün altında yatan manadır. Ona göre Hz.Peygamber bu sözü söylerken "Sen de Ehl-i beyt'e dahilsin" şeklinde bir ifadeyi özellikle ve bilerek kullanmamıştır. Dolayısıyla bu ifade, açıkça onun ve diğer eşlerin ayetin ifade ettiği Ehl-i beyt sınıfına dahil olmadıklarını göstermektedir.⁸

Şîa'nın önde gelen bir diğer alimi ve hicri üçüncü yüz yıl rivayet tefsir geleneğine göre eser veren önemli müfessirlerden biri de hiç kuşkusuz Ebü'l Hasan Ali b. İbrahim el-Kummî'dir. (ö.307/919) el-Kummî'nin tefsirinin bir özelliği de, İmâmiye'nin temel inanç esasları arasında sayılan on iki imamın her birini isimleriyle anarak belirten bir rivayeti ilk defa onun bu eserinin içeriyor olmasıdır.⁹

→ →

Hz.Peygamber ise onun 'Allah'ın oğlu' olmadığını iddia etmiş, yaşanan tartışma sonucunda Hz.Peygamber iddialarını ispat için onları 'mübahele'ye davet etmiştir. Heyet, Hz.Peygamber'in kendilerine teklif ettiği 'mübahele'yi reddetmiş ve bundan kaçınmışlardır. Buna rağmen Allah Resulü onlarla tüm medeni haklarını kullanmaya izin veren ve dinlerini serbestçe uygulamalarını garanti eden bir antlaşma yapmıştır. Bkz. Esed, Muhammed, *Kur'ân Mesajı*, s.101. Şîi tefsir kaynaklarında Allah Resulü'nün 'mübahele' için yanına Hz.Ali, Hasan, Hüseyin ve Hz.Fatıma'yı alarak geldiği nakledilir. Bazı Mutezili alimler bu olayın mükellef olabilmeleri için Hz.Hasan ve Hüseyin akıl balığken gerçekleştiğini söylerken, Şîi müfessirler onların yaş olarak küçük olsalar da akıl ve baş olarak büyük oldukları bir dönemde olabileceğinin ileri sürerler. Bkz. et-Tabersî, Ebi Ali Fadl b. Hüseyin, *Mecmaul-beyân fi tefsiri'l-Kur'ân*, Mektebetü'l-İlmiye el-İslamiyye, Tahran, t.y., I, 452-453.

⁷ Ayyâşî, *Tefsîru'l-Ayyâşî*, tlk: Haşim er-Resuli el-Muhallati, Müessesetu'l-A'lemi li'l-Metbuat, Beyrut, 1411/1991, I, 7.

⁸ el-Kûfî, Furat b. İbrahim, *Tefsîr-i Furat el-Kûfî*, Kum, 1410, I, 332, 335-337.

⁹ Cemil Hakyemez, "Gaybet İnanıcı ve Şîilikteki Yeri", (Basılmamış Doktora Tezi), AÜSBE, s. 172-173. el-Kumî (ö.307/919), tefsirinin bir yerinde Hızır'ın Hz.Ali ve oğlu Hasan'la karşılaştığında onlara on iki imamın her birinin ismini açıkladığı meşhur rivayete yer vermektedir. Rivayette Hızır'ın Hz.Ali'ye dönerek ona Hz.Muhammed'in vasisi ve ümmetin halifesi olduğunu, daha sonra onun yerine geçecek halifelerin sırasıyla Hasan, Hüseyin, Ali b. Hüseyin, Muhammed b. Ali, Cafer b. Muhammed, Musa b. Cafer, Ali b. Musa, Muhammed b. Ali, Ali b. Muhammed, Hasan b. Ali ve son olarak da zulüm ve

→ →

el-Kummî de, yukarıda adı geçen el-Kûfi ile benzer bir yaklaşıma sahiptir. Aynı ayetin tefsirinde Ümmü Seleme rivayetine yer veren el-Kummî, rivayetin sonunda "Müjde sana ey Ümmü Seleme! Sen hayır üzeresin!" şeklinde kısmen diğerlerinden farklı bir cümle nakletmektedir.¹⁰ el-Kummî, ayette zikredilen 'Ehl-i beyt' ifadesinin kapsamı konusunda ise aksine bir anlayışı benimseyenleri günahkâr olarak kabul eden son derece dikkat çekici ve tehdit içerikli şu görüşü nakletmektedir:

"Ebu Carud demiştir ki, Zeyd b. Ali el-Hüseyin şöyle dedi: Bazı cahil insanlar bu ayetle Hz.Peygamber'in eşlerinin murad edildiğini iddia ederler. Kuşkusuz onlar yalan söyleyen günahkârlardır. Şayet ayetle Hz.Peygamber'in eşleri kastedilmiş olsaydı, cümle 'li yüzhibe ankunne'r-ricse ve yutahhirkunne tathîran' şeklinde gelir ve kelam müennes olurdu. Tıpkı bir sonraki ayetin 'vezkurne mâ yutlâ' şeklinde müennes devam etmesi gibi."¹¹

Görüldüğü üzere aksi görüşü kabul edenlere karşı, onları günahkar sayan ilginç bir yaklaşım dikkati çekmektedir. Oysa kapsamın dışına çıkarılmak istenen bahse konu kişiler Hz.Peygamber'in mübarek zevceleri ve de müminleri anneleridir. Üstelik haklarında Kur'ân'da, elinizdeki incelemenin sınırlarını aşan daha birçok ayet bulunmaktadır.

Yukarıdaki görüşü nakleden el-Kummî, ayetin tamda Ehl-i beyt'ten bahsettiği noktada Hz.Peygamber'in eşlerine olan hitabın kesilerek –Hz.Nebi, Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin'den oluşan- kişilere yönelik yeni bir hitabın başladığını söylemektedir. Ona göre bu cümle bittikten sonra artık Ehl-i beyt'e olan hitap kesilmiş ve müennes sigalar ile yeniden Hz.Peygamber'in zevcelerine hitap edilmeye başlanmıştır. el-Kummî'ye göre işte Hz.Peygamber'in eşlerine olan hitabın yeniden başlaması sebebiyledir ki, bir sonraki ayet kendinden önce gelen ayetlere 'vav' atfı harfi ile ve müennes sigalar kullanılarak bağlanmıştır.¹²

Şîi geleneğin önde gelen simalarından bir diğeri de hiç kuşkusuz müfessir Ebu Cafer Muhammed İbn Hasan b. Ali et-Tûsî'dir. (ö.460/1067) et-Tûsî'nin yazdığı "et-Tibyânu'l-câmi li ulûmi'l-Kur'ân" adlı on ciltlik tefsir eseri, Şîi tefsir geleneğinde ilmî-tahlilî tefsir kategorisinde değerlendirilmekte ve bu türdeki eserlerin en muteber olanları arasında sayılmaktadır. et-Tûsî de mezkur ayetin tefsirinde benzer görüşleri dile getirmekte ve Ehl-i beyt bağlamında aynı minval üzere tahliller yaparak Şîa'nın genel karakteristiğini yansıtan yorumlar ve değerlendirmeler yapmaktadır. Yine o, ayetin niçin kendi yaptığı yoruma uygun olarak anlaşılması gerektiği konusunda da itikâdî yaklaşımın etkisinde kaldığını gösteren ifadeler kullanmaktadır.

Ebu Said el-Hudrî, Enes b. Malik, Aişe, Ümmü Seleme, Vâsile b. Aska'nın bu ayetin Hz.Peygamber, Hz.Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin hakkında nazil olduğunu rivayet ettiklerini belirten et-Tûsî, görüşünü desteklemek için Ümmü Seleme hadisini nakletmekte ve Hz.Peygamber'in dört kişiyi aba altına toplayıp "Allahım bunlar benim Ehl-i beytimdir, onlardan ricisi gider ve onları tertemiz yap" dedikten sonra, Ahzab Suresi 33. ayetinin nazil olduğunu aktarmaktadır. Müfessir, bahis konusu rivayetin sonunda yer alan muhaverede Ümmü Seleme'nin "Ben de senin Ehl-i beyt'inden miyim?" sorusuna karşılık Allah Resulü'nün "Hayır, ancak sen hayır üzeresin!" diye karşılık verdiğini nakletmektedir. et-Tûsî, bu olaya ve mezkur

→ →

zorbalıkla dolan dünyayı adalet ve doğruluğa kavuşturacak olan el-Kaim el-Muntazar olduğunu söylediği ifade edilmektedir. Bkz. Ali b. İbrahim b. Haşim el-Kummî, *Tefsîr-i Kummî*, Daru'l-Kitab, Kum, 1404, II, 44-45.

¹⁰ el-Kummî, *Tefsîr-i Kummî*, Daru'l-Kitab, Kum, 1404, II, 193.

¹¹ el-Kummî, *Tefsîru'l-Kummî*, II, 193.

¹² el-Kummî, *Tefsîru'l-Kummî*, II, 193.

ayete dayanarak Şîa'nın Ehl-i beyt'in masum olduğuna kani olduklarını, böylece onların günah, hata ve yanlışlık (galat) yapmalarının caiz olmadığına hükmettiklerini, onların icmanın isabetsiz ve yanlış olamayacağını kabul ettiklerini belirtmektedir.¹³ et-Tusî'nin bahis konusu ayetin yorumunun Şîâ nezdinde ne derece önemli olduğunu ortaya koyan açıklaması şu şekildedir:

“Ashabımız Ehl-i beyt'in tamamının masum ve hatadan masum olduklarına delil olarak bu ayeti göstermişlerdir. Bu itibarla onların ancak doğrudan icma etmeleri mümkündür. Bu bağlamda demişlerdir ki, Allah'ın onlardan ricisi giderme isteği ya onların itaat etmeleri ve isyandan kaçınmalarını irade etmesini kapsamaktadır, yahut da onlara olan lütfunun bir gereğidir ki, onlar bu lütuf sayesinde çirkinliklerden uzak durmuşlardır. Birincinin murad edilmiş olması caiz değildir. Çünkü aslında böylesi bir irade, bütün mükellefler için geçerlidir. Bu durumda söz konusu iradeyi yalnızca Ehl-i beyt'e tahsis etmenin bir anlamı da yoktur. Oysa bu ayeti Allah'ın yalnızca Ehl-i beyt'e tahsis ettiği ve başkalarını onlara katmadığı konusunda hiçbir ihtilaf yoktur. Bu nedenle ayeti söz konusu tahsisi iptal edecek ve onları başkalarına üstün kılan meziyet ve faziletli olmaktan çıkaracak bir anlama hamletmek mümkün değildir. Ayetteki 'innemâ' lafzı 'leyse' anlamındadır. Buna dair yukarıda deliller de gösterdik ve ez-Zeccâc ve daha başka dilcilerden bunu teyit eden rivayetler zikrettik. Hülâsâ, Allah ricisi/günahı gidermeyi sadece Ehl-i beyt için murad etmiştir, bu da ricisi/günahı giderme keyfiyetinin onlar için gerçekleşmiş olduğunu göstermektedir. İşte bu durum onların masum olduğunu göstermektedir. Onların masumiyeti de sabit olduğuna göre bizim de maksadımız hasıl olmuş demektir.”¹⁴

Açıkça görüldüğü üzere karşımızda ayetin Şîî gelenekte niçin öyle anlaşılması gerektiğini ifade eden ve meselenin Şîî itikadının yönlendirmesiyle oluştuğunu ortaya koyan, hülâsa ayetin imamların masumiyetini ispatlamak için kullanılmasından dolayı Peygamber eşlerini tanımın dışında tutmaya çalışan önyargılı bir yaklaşım söz konusudur.

et-Tüsî'ye göre İkrime'nin bahse konu ayetin yalnızca Hz.Peygamber'in hanımlarına özgü olduğunu belirten görüşü yanlıştır, zira öyle olsaydı ayetin önceki ayetler gibi müennes sigasıyla gelmesi gerekirdi. Ehl-i beyt konusundaki tahsisten ve bahse konu kişilerin masum olduğunu kabul etmekten kaçınmak için bazılarının bu ayeti Hz.Peygamber'in eşlerine tahsis ettiklerini ve gerekçe olarak da bir kelimada müzekker ve müennes sigası bir araya toplanırsa kelamın müzekker sigayla geldiğini, dolayısıyla burada da kinâye yoluyla aslında Peygamber'in eşlerinin kastedildiğini söylediklerini aktarmaktadır. Ancak müfessir, bu tezi ileri sürenlere, karşı argümanlarla itiraz etmektedir. Ona göre Ümmü Seleme rivayeti karşı tezi savunuların görüşünü çürütmektedir. Çünkü müfessire göre yalnızca Ehl-i beyt masumdur, oysa Hz.Peygamber'in eşleri masum değildir. Konu ile ilgili görüşlerinin bu kadar olduğunu ifade eden müfessir, isteyenlere imâmetle ilgili kitabında yeteri kadar açıklama bulunduğunu ve dileyenlerin oraya müracaat edebileceklerini söyleyerek bahsi tamamlamaktadır.¹⁵

Şîa'nın önde gelen müfessirlerinden bir diğeri de hiç kuşkusuz Şîîler tarafından müfessirlerin önderi, muhakkik ve allâme olarak nitelenen Ebu Ali el-Fadl b. Hüseyin et-Tabersî'dir. (ö.548/1153) et-Tabersî'nin de “Mecmau'l-beyân fî tefsiri'l-Kur'ân” adlı eserinde kendinden öncekilerin geleneğini sürdürdüğü anlaşılmaktadır.

¹³ et-Tüsî, *et-Tibyânu'l-câmi li ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Habib Kasir el-Amili, Dâru İhyâu't-Turasil Arabi, Beyrut, VIII, 339-340.

¹⁴ et-Tüsî, *et-Tibyânu'l-câmi li ulûmi'l-Kur'ân*, VIII, 340.

¹⁵ et-Tüsî, *et-Tibyânu'l-câmi li ulûmi'l-Kur'ân*, VIII,341.

Müfessir, Ahzab Suresi 33. ayette yer alan Ehl-i beyt ifadesinin delaleti ile ilgili olarak hemen bütün Şîî müfessirlerin yaptığı gibi aralarında Ümmü Seleme rivayetinin de bulunduğu bir çok nakli aktardıktan sonra, konu ile ilgili daraltıcı mahiyetteki nihâî kanaatini şu ifadelerle dile getirmektedir:

“Genel ve özel tarikle gelen bu konudaki rivayetler oldukça fazladır, burada onların tamamını zikretmeye çalışırsak kitap uzar, bu nedenle naklettiklerimiz yeterlidir. Şîa, ayetteki bu cümlelerin başında yer alan ‘innemâ’ hasır edatının özellikle kullanılmış olduğunu delil getirmek suretiyle, ayetin yalnız ve yalnız bu beş kişiye delalet ettiğini kabul etmiştir...”¹⁶

Görüldüğü üzere et-Tabersî de cümlelerin delaleti konusunda haleflerinin çizgisini aynen benimsemektedir. Daha sonra dilsel bir takım izahlar yaparak görüşünü desteklemeye çalışan et-Tabersî, Ehl-i beyt'in çirkinliklerden ve günahattan (rics) arınması ve tertemiz yapılması konusunda da, bu cümlelerin aslında onlar için bir övgü ve tazim anlamında olduğunu söylemektedir. Ona göre aslında sayılan beş kişinin her türlü çirkinlik ve günahattan beri olup masum oldukları net ve kesindir. Oysa bunların dışındakilerin ‘ismet’i aynı derecede net ve kesin değildir. Dolayısıyla ona göre sonuç olarak ayetin başkalarına taalluku batıldır; bu nedenle mezkur ifadenin yalnızca sayılan Hz.Nebi, Hz.Ali, Hz.Fatıma, Hz.Hasan ve Hz.Hüseyin'den müteşekkil beş kişilik grup için olduğu sabit olmuş olmaktadır.

et-Tabersî, ayetin başı ve sonunun Hz.Peygamber'in eşleri hakkında olduğu, dolayısıyla bağlamın eşleri gerekli kıldığı görüşünü reddetmek için de bazı gerekçeler ileri sürmüştür. Ona göre Arapça'da fasihlerin kullanımında bir konudan bahsedilirken arada başka bir gruba ve konuya temas etme adeti vardır. Arap dilinde böyle şeylerin olduğunu, onların bir konudan bahsederken hemen başka bir hitaba atlama gibi bir geleneklerinin bulunduğunu belirten müfessir, gerek şiirde gerekse konuşma dilinde bu uygulamanın yer aldığını ve Kur'an'da da bunun örneklerinin bolca bulunabileceğini söylemektedir. Hülâsâ müfessir, burada konuşma ve hitabette kullanıldığını ileri sürdüğü Arap dil geleneğinin bir özelliğini gerekçe göstererek Hz.Peygamber'in eşlerinin de Ehl-i beyt ifadesinin sınırlarına dahil olması gerektiği tezine itiraz etmektedir. Nihayetinde o da Şîî geleneğinin bu konudaki daraltıcı, sınırlayıcı, ve Hz.Peygamber'in eşlerini dışlayıcı tutumuna bağlı kalmayı sürdürmektedir.¹⁷

et-Tabersî'nin, kaynaklarda ‘Ehl-i Aba’, ‘Ashâb-ı Kisâ’ veya ‘Âl-i Aba’ olarak da adlandırılan grupla ilgili yaptığı dikkat çekici değerlendirmelerden biri de, Hz.Adem kıssasında yer almaktadır. Müfessir, “Cevâmiu'l-câmi” isimli başka bir tefsir eserinde, Hz.Adem'in cennetten kovulmasını müteakip Allah'tan kendisini bağışlaması için bir takım kelimeler aldığını belirten ayeti yorumlarken, Hz.Adem'in rabbinden aldığı kelimelerin ne olduğu konusunda birkaç farklı görüş zikretmektedir. Zikrettiği görüşler arasında en ilginç olanı Ehl-i beyt imamları kanalıyla geldiğini belirttiği bir rivayettir. Söz konusu rivayete göre, Hz.Adem, Cennet'ten kovulduktan sonra pişmanlığını ifade etmiş ve Allah'tan kendisini affetmesini isterken Âl-i Aba'yı oluşturan zatların isimlerini söyleyerek tövbe etmiştir. Âl-i Aba'yı oluşturan zatların adını anarak yaptığı tövbenin sonucunda da Allahu Teala onun tövbesini kabul etmiştir.¹⁸ Görüldüğü üzere yalnızca bu rivayet bile, Şîa indinde ‘Ehl-i beyt’ sevgisinin hangi boyutlara kadar ulaşabildiğini göstermesi bakımından son derece dikkat çekicidir.

Klasik dönemde Şîî ulemanın Ehl-i beyt ifadesinin anlam alanı konusunda

¹⁶ et-Tabersî, *Mecmau'l-beyân fi tefsiri'l-Kur'an*, IV, 357.

¹⁷ et-Tabersî, *Mecmau'l-beyân fi tefsiri'l-Kur'an*, IV, 357.

¹⁸ et-Tabersî, *Cevâmiu'l-câmi*, Müessesetun Neşril İslami, Kum, 1418/2000, I, 97.

sergilediği tutumunun çağdaş Şîî müfessirler tarafından da benimsendiği görülmektedir. Bunu ispat eden en çarpıcı örneklerden biri de allame Muhammed Hüseyin et-Tabatabaî'dir. (ö.1981) et-Tabatabaî'nin yazdığı "el-Mîzân fi tefsiri'l-Kur'ân" adlı yirmi ciltlik tefsir eseri, tefsir konusunda günümüz Şîîlerinin temel kaynaklarından biridir. Müfessir bu eserde Kur'ân ayetlerini rivaî, ilmî, içtimaî, tarihî, kelamî ve felsefî bahisler açarak tefsir etmektedir. et-Tabatabaî de, Ahzab Suresi 33. ayetinin tefsirinde Şîî ulemanın savunduğu tezlere bağlı kalmakta ve seleflerinin görüşleriyle paralel bir yaklaşım sergilemektedir. Ona göre Ehl-i sünnet ve Şîa kanalıyla gelen ve Ümmü Seleme, Aîşe, Ebû Said el-Hudrî, Sad, Vâsile b. el-Eska', Ebil Hamra, İbn Abbas, Sevban, Abdullah b. Cafer, Ali ve Hasan b. Ali gibi farklı şahıslardan yaklaşık kırk farklı tarikile aktarılan yetmişden fazla hadis, bahis konusu ayetin 'Ehl-i beyt'ten bahseden kısmının Hz.Peygamber, Hz.Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin hakkında nazil olduğunu göstermektedir.

Müfessir, ayetlerin bağlamı Hz.Peygamber'in eşleri hakkında olduğu için cümledeki Ehl-i beyt tabirine onların da dahil olması gerektiğini belirtenlere, Ehl-i beyt'le ilgili rivayetlerin ve bilhassa Ümmü Seleme rivayetinin -ayet onun evinde nazil olduğu halde!- peygamberin eşlerinin söz konusu gruba dahil olmadığını, dolayısıyla ifadenin anlam olarak onları içermediğini gerekçe göstererek karşı çıkmaktadır. et-Tabatabaî, bağlam Hz.Peygamber'in eşleri ile ilgili olduğu için mezkur kavramın onları da içerdiği, bunun da belirttiği görüşü çürüttüğünü söyleyebilecek olanlara da farklı bir argümanla karşı çıkmaktadır. Ona göre ayetin 'Ehl-i beyt'ten bahseden kısmı Hz.Peygamber'in hanımları hakkında inen önceki pasajla son derece ilintili olsa da aslında ondan bir cüz değildir. Ehl-i beyt'in, Hz.Ali ve onun soyundan gelenlerden ibaret olduğu hususunda varit olan hadislerin çokluğu; mezkur ayetin Hz.Peygamber'in hanımları hakkında indiğine dair hiçbir rivayet bulunmaması ve ayetin bu kısmının hasseten Hz.Peygamber'in eşleri hakkında nazil olduğunun hiçbir kimse tarafından iddia edilmemiş olması gibi deliller, ayetteki 'Ehl-i beyt' ifadesinin Hz.Peygamber'in hanımlarını kapsamadığını göstermektedir.¹⁹ Ona göre ayetteki 'Ehl-i beyt' ile muradın peygamberin eşleri olmadığını gösteren bir diğer delil de, cümlede diğer ayetlerden farklı olarak müzekker 'ankum' zamirinin kullanılıp müennes 'ankunne' zamirinin kullanılmamasıdır. Bu nedenle ayette bahsedilen Ehl-i beyt hasseten Hz.Peygamber'in eşleri değildir.

et-Tabatabaî yaptığı analizlerin sonunda artık Ehl-i beyt ifadesinin Kur'ân örfünde yalnızca kendilerinin dile getirdiği zatlardan oluşan grup için 'özel isim' olduğuna karar vermekte ve bu nihai kararını şu sözlerle dile getirmektedir:

"Bütün bu açıklamalar, Kur'ân örfünde Ehl-i beyt'in, yalnızca Hz.Pygamber, Hz.Ali, Hz.Fatıma, Hz.Hasan ve Hz.Hüseyin'den müteşekkil beş kişi için özel isim olarak kullanıldığını, -velev ki yakın akrabaları dahi olsa ve genel örf göre onlar için de kullanılıyor olsa dahi-, onlardan başkaları için kullanılmadığını ortaya koymaktadır."²⁰

Görüldüğü üzere 'Ehl-i beyt'le ilgili ayetin delaleti konusunda Şîî ulema söz-birliği etmişçesine aynı görüşü benimsemekte, aynı kanaati paylaşmakta ve en nihayetinde de Hz.Peygamber'in eşlerini mezkur kavramın kapsamı dışına bırakarak meseleye kendi açılarından son noktayı koymaktadırlar.

¹⁹ et-Tabatabaî, *el-Mizân fi tefsiri'l-Kur'ân*, Matbuat-ı İsmailiyyan, II. Baskı, y.y., 1393/1973, XVI, 311-312. Duman, M. Zeki, "Kur'ân-ı Kerim'de Ehl-i beyt", *EÜİFD*, sayı: 11, Kayseri, 2001, s.55.

²⁰ et-Tabatabaî, *el-Mizân fi tefsiri'l-Kur'ân*, XVI, 312.

F-ŞİÎ MÜFESSİRLERİN EHL-İ BEYT'E DAİR DİĞER AYETLERLE İLGİLİ YORUMLARI:

Şîî itikadını benimseyen müfessirlerin doğrudan Ehl-i beyt tabiri zikredilme- se de Kur'ân'da kendi tanımladıkları şekliyle onlara delalet veya işaret ettiği varsayılan ve yukarıda el-Makrizî'nin eserinde yer alan bazı ayetlere nasıl yaklaştıklarına bakmanın yararlı olacağı kanaatindeyiz. Ancak konuyu dağıtacağı ve bu incelemenin sınırlarını zorlayacağını dikkate alarak burada yalnızca bir iki müfessirin bakışını vermekle yetineceğiz. Genel olarak tüm Şîî müfessirlerin eserlerinde Ehl-i beyt olgusuna bakış ayrı bir inceleme konusu olacak kadar geniştir. Bu nedenle burada genel çerçeve dışına çıkmadan konuya dair birkaç örnek vermenin yeterli olacağı kanaatindeyiz.

et-Tabersî, 13/Ra'd 23. ayetteki "Orada onların atalarından, eşlerinden ve çocuklarından doğru yolu tutan kimselerle birlikte gireceği, huzurla dolup taşan ebedi hasbahçeler vardır..." cümlesi ile Ehl-i beyt arasında herhangi bir ilişki kurmamakta, Allahu Teala'nın cömertliği gereği öte dünyada Allah'a itaatkâr olan evlatları da Allah'a itaat etmiş olan atalarına ilhak edeceğini belirtmekle yetinmektedir.²¹ Yine 18/Kehf Suresi 82. ayetin tefsirinde de ayetin Ehl-i beyt arasında doğrudan bir bağlantı kurmamakta, ancak duvar altında gizli olan hazinenin altın olabileceği gibi, ilim olabileceğini söyleyenlerin de olduğunu belirtmekle yetinmektedir.²² Benzer şekilde 52/Tur Suresi 21. ayetin yorumunda da, ayetle Ehl-i beyt arasında doğrudan bir bağlantı kurmamaktadır.²³ Ancak müfessir 42/Şura,23. ayetini tefsir ederken ayette yer alan "Sizden, yakın olanları sevmenizden başka bir şey beklemiyorum" cümlesi ile Ehl-i beyt arasında doğrudan bir ilişki kurmakta ve ayetin tefsiri konusunda üç farklı görüşün var olduğunu söylemektedir. Buna göre:

1-Allah resulü risâlet görevi ve nebevî tebliği dolayısıyla insanlardan salih amel, birbirlerini sevme ve dostluk göstermeleri dışında bir şey istemediğini ifade etmektedir. 2- Hz.Peygamber, Kureyş'e olan yakınlığından dolayı onlardan kendisini sevmeleri ve onu korumalarını istemektedir. 3-Allah Resulü, insanlardan kendisinin yakınlarını yani Ehl-i beyt'ini sevmeleri ve onları korumalarını istemekte ve onlardan bundan başka bir talebi olmadığını ifade etmektedir.

Müfessir daha sonra çeşitli kaynaklardan üçüncü görüşü destekleyen bir takım rivayetler aktarmakta, ayetin Âl-i Aba hakkında indiğini belirten bazı rivayetlere yer vermekte, Âl-i Aba'dan olan Hz.Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin'in faziletine, Müslümanların onlara muhabbet ve sevgi, dostluk ve bağlılık duymalarına, onları korumalarına yönelik bazı rivayetleri naklederek ayeti ona uygun bir tarzda yorumlamaktadır.²⁴

Zikri geçen ayete dair benzer bir yaklaşım Allâme Muhammed Hüseyin et-Tabatabaî'nin tefsirinde de dikkati çekmektedir. et-Tabatabaî de, 42/Şura, 23 ayeti konusunda farklı görüşler bulunduğunu belirtmektedir.

1-Birinci görüşe göre ayette hitap Kureyş kabilesinedir, anlam da onların Hz.Peygamber'e karşı dostluk göstermeleridir. Bu görüş cumhura nispet edilmiştir. 2-İkinci bir görüşe göre ayette hitap Ensar'a yöneliktir. Onların Hz.Nebi'ye sevgi ve bağlılık göstermeleri istenmiştir. 3-Üçüncü bir görüşe göre hitap herkesedir ve cümle de sıla-i rahimin yerine getirilmesi manasına gelmektedir. 4-Bir başka görüşe göre ayette yer alan 'kurbâ' kelimesi "takarrub" manasına gelmektedir, bu durumda

²¹ et-Tabersî, *Mecmau'l-beyân*, III,289-290.

²² et-Tabersî, *Mecmau'l-beyân*, III,488.

²³ et-Tabersî, *Mecmau'l-beyân*, V, 165-166.

²⁴ et-Tabersî, *Mecmau'l-beyân*, V, 28-29.

cümlelerin Allah'a itaat ve yakınlaşma manasına olduğu söylenmiştir. 5-Son olarak ayetin Ehl-i beyt'e delalet ettiği söylenmiştir.

Müfessir, gerek Ehl-i sünnet tarikiyle ve gerekse Şîa kaynaklarında çok sayıda hatta mütevatir düzeyine varacak kadar rivayetin 'Ehl-i beyt'e karşı sevgi, muhabbet ve dostluk (muvâlât) göstermek gerektiğini ortaya koyduğunu ifade ederek, bu son görüşün daha doğru olduğunu söylemektedir.²⁵ et-Tabatabaî, tercihinin doğruluğunu desteklemek için de yukarıda görüşüne yer verilen et-Tabersî'nin (ö.548/1153) tefsirinden, önde gelen Şîi alim el-Kuleynî'nin (ö.329/940) meşhur eseri "el-Kâfi"den, el-Kummî'nin (ö.307/919) tefsirinden, Suyûtî'nin (ö.911/1505) "ed-Durru'l-Mensur"undan, et-Taberî'nin (ö.310/922) "Câmiu'l-Beyân"ından ve İbn Ebî Hâtim'in (ö.327/939) tefsirinden 'Ehl-i beyt'in faziletine, onlara muhabbet, sevgi, dostluk ve bağlılık gösterilmesi gerektiğine dair çok sayıda rivayet naklederek tercih ettiği görüşün doğruluğunu ispat etmeye çalışmaktadır.²⁶ Ancak ayetin genel çerçevesinin ve bulunduğu bağlamın onların yaptıkları yorumdan tamamen farklı olduğu, yorumu belli insanlara tahsis eden bu yaklaşımın aslında bütün insanları eşit sayan ve tek üstünlük ölçüsü olarak da iman, salih amel ve takvayı öneren Kur'ân'ın genel ruhuna aykırı olduğu, sonuç itibarıyla cümlelerin Ehl-i beyt diye dört kişiden müteşekkil özel bir sınıfı kasetmeyeceği izahtan varestedir.²⁷

G-SÜNNÎ MÜFESSİRLERİN EHL-İ BEYT'LE İLGİLİ AYETE YAKLAŞIMLARI:

1-EHL-İ BEYT KONUSUNDA TERCİH YAPANLAR:

Ehl-i sünnet ekolüne bağlı müfessirlerin Ahzab Suresi 33. ayetinin tefsiri konusunda Şîi ulema kadar ittifak içinde olmadıkları ve birbirlerinden farklı görüşler sergiledikleri anlaşılmaktadır. Şîa'dan farklı olarak Ehl-i sünnet müfessirleri Ahzab Suresi 33. ayetinde zikredilen 'Ehl-i beyt' ifadesinin medlülü konusunda üç ayrı görüşe sahiptirler.²⁸

1-Birinci görüş sahabeden İbn Abbas ve tabiundan da İkrime'nin doğru kabul ettikleri görüşüdür.²⁹ Müfessir Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî (ö.1250/1834), İbn Abbas ve İkrime'ye ilave olarak tabiûndan Ata, Kelbî, Mukatil ve Said b. Cübeyr'in de bu kanaatte olduğunu belirtmiştir.³⁰ Bu görüşü tercih edenler daha çok siyaki dikkate almışlardır.

Erken dönem Kur'ân müfessirlerinden biri olan Mukatil b. Süleyman (ö.150/767) Ahzab Suresi 33. ayetin tefsirinde 'rics'in, günah (ism) manasına geldiğini belirtmektedir. Allah'ın Hz.Peygamber'in eşlerine bu ayetleri indirerek

²⁵ et-Tabatabaî, *el-Mizân fi tefsiri'l-Kur'ân*, XVIII, 43, 45-46.

²⁶ et-Tabatabaî, *el-Mizân fi tefsiri'l-Kur'ân*, XVIII, 51-52.

²⁷ Mealine yer verilen ayetin 'illel meveddete fil kurbâ' olan kısmının yorumu konusunda Muhammed Esed, bazı müfessirlerin bu ifadeyi bağlamdan kopuk bir şekilde, 'bana yakın olanlar', yani 'Hz.Muhammed'in akrabaları' şeklinde anladıklarını; oysa böyle kişisel bir talebin Allah elçisinin "sizden hiçbir şey istemiyorum" şeklindeki önceki beyanı ile çelişeceğini açık olduğunu belirterek itiraz etmektedir. Ona göre ayrıca ayetteki 'kurbâ' teriminde hiçbir mülkiyet zamirinin bilerek kullanılması, bunun herhangi bir kişisel ilişki ile sınırlı olmadığını, tersine bütün insanlık için geçerli olan ortak bir ilişkiye işaret ettiğini göstermektedir. Bkz: Esed, Muhammed, *Kur'ân Mesajı*, İşaret Yay, 1999, s.989. Oysa görüldüğü gibi Şîi geleneğe bağlı müfessirler, tam da aksi istikamette görüş beyan etmişlerdir.

²⁸ Duman, M. Zeki, "Kur'ân-ı Kerim'de Ehl-i beyt", *EÜİFD*, s.50-53.

²⁹ es-Seâlibî, *el-Cevâhîru'l-hisân fi tefsiri'l-Kur'ân*, Müessesetu'l-alemi li'l matbuât, Beyrut, t.y., III,228.

³⁰ eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadir*, Mustafa el-Babi el-Halebi, Mısır, 1964, IV, 278; Duman, "Kur'ân-ı Kerim'de Ehl-i beyt", s. 50-51.

emirleriyle günahatan arındırıldığını belirten müfessir, ayette yer alan 'Ehl-i beyt' tabiriyle yalnızca o evde yaşayan Hz.Peygamber'in eşlerinin kastedildiğini söylemektedir. Ona göre burada kastedilen yalnızca Hz.Peygamber'in eşleridir ve istisnasız onların hepsi de bu ifadenin anlamına dahildir. Onların arasında hiçbir erkek de yoktur.³¹

Benzer bir yaklaşım İbn Vehb ed-Dineverî'nin (ö.307/922) İmam Maturîdî (ö.333/944) ve müfessir el-Kurtubî'nin (ö.671/1272) tefsirlerinde de görülmektedir. Örneğin İbn Vehb'in tefsirinde Ümmü Seleme hadisi gibi diğer rivayetlere yer verilmeden yalnızca ayetteki 'Ehl-i beyt' ifadesi ile Hz.Peygamber'in ev halkına hitap edildiği ve böylece onların da günahatan temizlenmek istendiği ifade edilmektedir.³² Yine İmam Maturîdî de (ö.333/944) ise 'Ehl-i beyt' kavramının Ali, Fatma, Hasan, Hüseyin ve onlardan gelenlere ait olduğunu söyleyenlere karşı çıkmış ve ayetin bir bütün olarak anlaşılması gerektiğini belirtmiştir. Ona göre ayeti siyak ve sibakından soyutlayarak, sosyal ve tarihi gerçekleri göz ardı edip onları hesaba katmadan maksadını aşacak şekilde te'vil etmek büyük bir yanlıştır.³³ Aynı tutumu sergileyen müfessir el-Kurtubî de (ö.671/1272) bu ayetin önceki ayetlerle tam bir uyum ve bütünlük içinde olduğunu söyleyerek, sığınan müzekker olarak gelmesini 'ehl' kelimesinin müzekker olma özelliğine dayandırmakta ve ayeti Âl-i Aba ehline tahsis eden Kelbî ve benzerlerini kınamakta, onun bu yorumuna şahit olsalardı, sefehin onu engelleyeceğini ve yasak koyacaklarını ifade etmektedir. Sonuçta ona göre bütün bu ayetler bir bütünlük ve uyum içindedir, dolayısıyla ayetteki Ehl-i beyt tabiriyle kastedilenler Hz.Peygamber'in eşleridir.³⁴

2-Ebu Said el-Hudrî, Mücahid ve Katade'nin, bir rivayete göre de Kelbî'nin ayette zikredilen Ehl-i beyt'in yalnızca Hz.Ali, Fatma, Hasan ve Hüseyin'den ibaret oldukları şeklinde bir görüşle sahip oldukları rivayet edilmiştir. Bu görüşü kabul edenler daha çok ayette yer alan sığınan Ehl-i beyt'le ilgili kısma gelince müennes-ten müzekkere dönüşmesini ve bir de Ehl-i âbâ ile ilgili rivayetleri gerekçe göstermişlerdir.³⁵ Yukarıda istisnasız bütün Şîî müfessirlerin bu görüşü benimsediklerini belirtmiştik. Ancak inceleyebildiğimiz kadarıyla Sünnî tefsirlerde zikri geçen zatlara ilaveten yalnızca bazı rivayetleri nakletmenin dışında, bu görüşü benimseyen Sünnî müfessirin varlığına pek rastlayamadık.

İkinci görüşü kabul edenler genellikle Ümmü Seleme'den rivayet edilen bir hadise dayanırlar. Kaynaklarda belirtildiğine göre Ümmü Seleme Ehl-i beyt'e dair ayetin kendi evinde nazil olduğunu söylemiştir. Rivayete göre Allah resulü Hz.Ali, Hz.Fatma, Hz.Hasan ve Hz.Hüseyin'i çağırmış ve onları Hayberî bir elbisenin altına almış ve "Bunlar benim Ehl-i beytimdir" demiştir. Bunun üzerine "Ey Ehl-i beyt! Allah sizden yalnızca çirkinlikleri gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor." (33/Ahzab, 33) ayeti nazil olmuş ve Allah Resulü "Allahım onlardan ricsi gider ve onları tertemiz yap" demiştir. Bunun üzerine Ümmü Seleme "Ben de mi ey Allah'ın resulü?" deyince, Allah Resulü "Sen ezvâc-ı nebidensin ve hayır üzeresin" diye buyurmuştur.³⁶

³¹ Mukatil b. Süleyman, *Tefsiru Mukatil b. Süleyman*, thk. Ahmed Ferid, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1424/2003, III,45.

³² İbn Vehb ed-Dineverî, *Tefsiru İbn Vehb*, thk. Ahmed Ferid, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1424/2003, II, 176.

³³ Özdeş Talip, *Maturîdî'nin Tefsir Anlayışı*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2003, s. 121-122; Duman, "Kur'ân-ı Kerim'de Ehl-i beyt", s.51.

³⁴ el-Kurtubî, *el-Câmiu li ahkâmî'l-Kur'ân*, Daruş Şa'd, Kahire, 1372, XIV, 183.

³⁵ eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, IV, 279.

³⁶ es-Seâlibî, *el-Cevâhiru'l-hisân fi tefsiri'l-Kur'ân*, Müessesetu'l-alemi lil-matbuat, Beyrut, t.y., III, 227.

Hadisin başka tariklerle gelen rivayetlerinde, gerek son kısmında yer alan soruya verilen cevapta, gerekse olayın başlangıcının nasıl olduğu konusunda bazı farklılıkların bulunduğu görülmektedir ki buna ileride daha ayrıntılı olarak değinilecektir.

3-Orta yolu tutan bir diğer grup Ehl-i sünnet alimi ise siyakla Ehl-i beyt'le ilgili olarak gelen rivayetleri birleştirmiş ve mezkur ayetle Hz.Peygamber'in eşleri, Hz.Ali, Hz.Fatıma, Hasan ve Hüseyin'in kastedildiğini söylemişlerdir. Ehl-i sünnet ekolüne bağlı müfessirlerin çoğu ve ez-Zamahşeri gibi bazı Mutezili müfessirler bu yolu tercih etmişlerdir.³⁷

Müfessir ez-Zamahşeri'ye (ö.538/1143) göre ayetteki "rics" kavramı 'günah' manasına gelmektedir. Çünkü istiare yoluyla 'günah' için 'rics/pislik'; 'takva' için de 'tuhr/temizlik' ifadesi kullanılır. Ayetteki 'Ehl-i beyt' ifadesine kısaca değinen müfessire göre bu ayet Hz.Peygamber'in eşlerinin de 'Ehl-i beyt'ten olduğuna apaçık bir delil teşkil etmektedir.³⁸

Ahzab Suresi 33. ayetinin tefsirini oldukça kısa tutan Fahreddin er-Râzi (ö.606/1209), bahse konu cümlelerin muhtevasına yalnızca bir paragraflık yer vermiştir. Orada Allah Teala'nın Ehl-i beyt ifadesinin muhtevasına hem kadınlar, hem de erkekler girsin diye, kadınlara hitabı bırakıp 'ankum' diyerek erkeklere hitap ettiğine dikkat çeken müfessir, ayetteki Ehl-i beyt'le kastedilenlerin kimler olduğu konusunda değişik görüşler ileri sürüldüğünü belirterek, evlâ olanın Hz.Peygamber'in çocukları ile hanımları olduğunu ifade etmiştir. Hz.Hasan, Hz.Hüseyin ve Hz.Ali'nin de onlardan olduğunu belirten müfessir, Hz.Ali'nin de Hz.Peygamber'in kızı ile evliliği ve Hz.Peygamber'den ayrılmayı sebebiyle 'Ehl-i beyt'ten olduğu görüşünü benimseyerek sonuçta iki yaklaşımı uzlaştırmaya çalışmıştır.³⁹

Ayetteki Ehl-i beyt ifadesi ile kimlerin kastedildiği konusunda iki görüşe dair rivayetleri sıralayan müfessir İbn Kesir (ö.774/1372) ise rivayetler arasında tercihini bağlama dayanarak yapmış ve o da her iki yaklaşımın arasını uzlaştırmaya çalışmıştır. İbn-i Kesir, Ahzab 33 ve ondan önceki ayetlerde değinilen konunun tamamıyla Hz.Peygamberin zevcelerinden bahsettiğini dolayısıyla buradaki Ehl-i beyt'in kapsamına Hz.Peygamber'in zevcelerinin de dahil olduğunu vurgulamıştır. Âl-i Aba ile ilgili rivayetleri nakleden İbn-i Kesir, rivayetlerin doğruluğuna itiraz etmemiş ancak kendi tercih ettiği görüşle rivayetler arasını şu ifadelerle uzlaştırmaya çalışmıştır:

"Bu rivayette böyle vaki olmakla birlikte evla olan ilkidir, onu almak daha uygundur... Sonra kuşku yok ki Kur'ân'ı düşünen Hz.Peygamberin zevcelerinin "Ey Ehl-i beyt! Allah sizden kiri gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor" kavline dahil olduğunu anlar. Çünkü siyâk-ı kelim onlarla ilgilidir. Bundan dolayıdır ki Cenab-ı Hak bütün bunlardan sonra "Evlerinizde okunan Allah'ın ayetlerini ve hikmetini hatırda tutun..." (Ahzab,34) diye buyurmaktadır."⁴⁰

Benzer tutum el-Makrizî de (ö.845/1442) de görülmektedir. Ahzab Suresi 33 nolu ayette yer alan 'Ehl-i beyt' tabiri ile ilgili olarak kendi kanaatini iki yaklaşımı uzlaştıran tavırdan yana yapan el-Makrizî, "Delillerden açığa çıkan bu ayetin Hz.Peygamber'in eşleri ve diğerlerinden oluşan 'Ehl-i beyt'in tamamı için genel olduğu şeklindedir" diyerek ifade etmektedir.⁴¹

³⁷ ez-Zamahşeri, el-Keşşâf, Daru'l-Kitabi'l-Arabi, Beyrut, 1978, II, 538.

³⁸ ez-Zamahşeri, el-Keşşâf, Daru'l-Kitabi'l-Arabi, Beyrut, 1978, II, 538.

³⁹ er-Râzi, Fahreddin, *Mefatihü'l-gayb*, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1994, XIII, s. 210-211.

⁴⁰ İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'ânî'l-azîm*, Daru Kahraman, İstanbul 1985, VI, 411-412.

⁴¹ Bkz: Makrizî, *Marifetu mâ yecibu li âli beyti'n-nebeviyyi mine'l-hakki alâ men adâhum*, s.12, 32.
→ →

Rivayet tefsir geleneğine göre eser veren bir diğer müfessir es-Seâlibî (ö.876/1471) de, aynı ayeti tefsir ederken iki görüşün arsasını bulmakta ve “Bana öyle geliyor ki, eşleri, kızı ve kızının oğulları ve kocasıdır” şeklinde Hz.Nebi'nin eşlerini de tanımın içine dahil eden bir karar vermektedir. Müfessir, kocası derken de Hz.Ali'yi kastettiğini belirtmektedir. Ona göre burada ayetin zahiri Allah Resulü'nün eşlerinin Ehl-i beyt'ten olduğunu göstermektedir, zira ayet onlar hakkındadır ve muhatap da onlardır diyerek, cumhurun da bu görüşte olduğunu belirtmektedir.⁴²

Osmanlı dönemi müfessirlerinden olan Ebussuud Efendi (ö.951/1544) de bu ayetin Ehl-i beyt'i yalnızca dört kişiye tahsis eden Şia'ya karşı aslında tabirin delaletinin Hz.Peygamber'in eşlerinden ibaret olduğu konusunda açık bir delil ve aydınlatıcı hüccet olduğunu söylemektedir. Ehl-i Aba konusunda gelen rivayetin ise aba altına girenlerin de Ehl-i beyt'e dahil olduklarını gösterdiğini, yoksa diğerlerini bu tabirin kapsamı dışına ittiği manasına gelmediğini söylemekte ve sonuçta iki görüşü birleştiren bir tavır sergilemektedir.⁴³

2-EHL-İ BEYT KONUSUNDA TERCİH YAPMAYAN SÜNNİ MÜFESSİRLER:

Bu arada ayetteki Ehl-i beyt tabiri ile ilgili olarak tercihte bulunmayan Ehl-i sünnet ekolüne mensup bazı müfessirler de bulunmaktadır. Bunlardan biri, hiç kuşkusuz rivayet tefsir geleneğinin en önemli temsilcilerinden biri olan Muhammed İbn Cerir et-Taberî'dir (ö.310/922). Rivayet tefsirinde bir çok ayeti yorumlarken dirayetini de sergileyen ve yerine göre farklı görüşler arasında sık sık tercihlerde bulunan, bunu yaparken de bağlamı dikkate alan müfessir et-Taberî, ilginç bir şekilde Ahzab Suresi 33. ayetini yorumlarken bağlamı ihmal etmekte ve meseleyi tercih yapmadan geçiştirmektedir.⁴⁴

İbn Cerir et-Taberî, bahis konusu ayette geçen Ehl-i beyt ifadesi ile kimlerin kastedildiği konusunda iki farklı görüş bulunduğunu belirterek bunlardan birinin Hz.Peygamber'in bir gün kızı Hz.Fatıma'yı, damadı Hz.Ali'yi ve torunları Hz.Hasan ile Hz.Hüseyin'i abası altına alarak “Bunlar benim Ehl-i beytimdir” rivayetine dayanarak Ehl-i Aba denilen yakınları olduğunu belirten görüş, diğerinin de mübarek zevceleri olduğunu ifade eden görüş olduğunu belirtmektedir. et-Taberî, ayette geçen “Ehl-i beyt”in kimlerden oluştuğunu ortaya koymak için birinci görüşü kabul edenlerle ilgili olarak Ebu Said el-Hudrî, Hz.Aişe, Enes b. Malik, Ümmü Seleme, Vâsile b. Eska'dan Ehl-i Aba'ya dair bir çok rivayet naklettikten sonra, ayetteki Ehl-i beyt ile Allah resulünün mübarek zevcelerinin kastedildiğini belirten bir tek rivayete yer vermektedir. Ancak müfessir bunlar arasında herhangi bir tercih yapmamaktadır.⁴⁵ Ancak kanaatimizce burada et-Taberî'nin tefsirinin genelinde

→ →

Muhakkik, ayetin bütün Ehl-i beyt için genel olduğunu ifade eden cümlenin nüshalardan birinde bulunmadığını belirtmektedir. s. 32.

⁴² es-Seâlibî, *el-Cevâhiru'l-hisân fi tefsiri'l-Kur'ân*, Müessesetu'l-alemi lil matbuat, Beyrut, t.y., III,228.

⁴³ Ebussuud Efendi, *İrşâdu 'akli's-selîm*, Daru İhyâu't-Turâsi'l-Arabi, Beyrut, t.y., VII, 103.

⁴⁴ et-Taberî, *Câmiu'l-beyân*, Darul Fikr, Beyrut, 1408/1988, XXII, 6-8.

⁴⁵ et-Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XXII, 6-8; Bu arada et-Taberî'nin Ehl-i beyt'e duyduğu sempati dolayısıyla Şiilikle itham edildiği de göz önünde bulundurulmalıdır. Işıltañ Fikret, “*et-Taberî*”, *İslam Ansiklopedisi*, XI, 595; Jafarian Rasul, *al-Tabari and His Times*, s.129 Onun Şiilikle itham edilmesi konusuna ayrıntılı bir şekilde değinen Rasul Caferian, Yakut el-Hamevi'nin ‘et-Taberî halktan korkulduğu için geceleyin defnedildi çünkü Şiilikle itham edilmekteydi’ ifadesini, *ez-Zehebî*'nin ‘onda biraz Şiilik vardı’ sözünü ve Ehl-i beyt'in faziletine dair bir eser yazmasını ve yine Gadirihum hadisinin sahilhliği konusunda bir kitap yazmasını gerekçe göstermektedir. Caferian, meşhur tarihi ve tefsiri gibi temel eserleri hariç diğer eserlerine bakıldığında onda tam anlamıyla bir İmâmiye Şiiliği gibi olmasa da,

→ →

diğer ayetlere uyguladığı kurala dayanarak, en azından Hz.Peygamber'in eşlerinin de ayette zikredilen Ehl-i beyt'e dahil olduğu şeklinde bir tercihte bulunması gerekirdi.

Ehl-i beyt konusunda tercih yapmayan bir diğer Ehl-i sünnet müfessiri de el-Bagavî'dir (ö.516/1122). Tefsirinde Ahzab Suresi 33. ayetinde zikredilen Ehl-i beyt cümlesi ile ilgili farklı görüşleri belirtmekle yetinen müfessir, aralarında tercih yapmadığı farklı görüşleri üç madde halinde sıralamakla yetinmektedir: 1-Ayetteki 'Ehl-i beyt' ile Hz.Peygamber'in eşleri murad edilmiştir, zira evde olanlar onlardır. Bu görüş İbn Abbas'tan nakledilmiştir. 2-Hz.Ali, Hz.Fatıma, Hz.Hasan ve Hz.Hüseyin kastedilmiştir. Bu da sahabeden Ebu Said el-Hudrî ve tabiundan Mücahid ve Katade gibi bir grup tarafından nakledilen görüştür. Müfessir bu görüşle ilgili olarak Hz.Aişe ve Ümmü Seleme'den rivayet edilen hadisleri nakletmektedir. Ancak müfessir el-Beğavî, Şîi kaynaklarda nakledilenlerden farklı olarak Ümmü Seleme'den nakledilen rivayetin sonunda onun "Ben de Ehl-i beyt'ten miyim?" sorusuna "Evet inşallah" şeklinde müspet bir cevap verdiğini belirten bir ifadeye de yer vermektedir.⁴⁶ 3-Ayette kastedilen Ehl-i beyt, Hz.Peygamber'den sonra sadaka haram olan Ali, Akil, Cafer ve Abbas aileleridir.⁴⁷ Yalnızca bu görüşleri nakletmekle yetinen müfessir, bunlar arasında herhangi bir tercih yapmamaktadır.

H-Şİİ VE SÜNNİ MÜFESSİRLERİN YAKLAŞIMLARI ÜZERİNE BAZI DÜŞÜNCELER

Ehl-i Aba hakkında varid olduğu söylenen hadis farklı şahıslara izafe edilerek gelmiştir. Örneğin bahis konusu hadis bazen Abdullah b. Abbas'a izafe edilirken bazen de müminlerin annesi Hz.Aişe'ye isnad edilmiştir.⁴⁸ Ancak başka kaynaklarda olayın Vasile b. Eska'nın yanında geçtiği ve Ümmü Seleme'nin değil de onun "Bende mi?" diye sorduğu nakledilmektedir.⁴⁹ Yine olay bu iki zattan farklı olarak Ümmü Seleme'den de nakledilmektedir. Ancak ondan gelen rivayetlerde de bazı farklılıklar dikkati çekmektedir. Örneğin bunların bazılarında ayetin onun evinde nazil olduğu, bunun üzerine Allah Resulü'nün Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin'den oluşan dört kişiyi çağırdığı ve "Allahım bunlar benim Ehl-i beytimdir" dediği ve Ümmü Seleme'nin kendisinin de dahil olup olmadığını sorunca, "Sen hayırdasın, bunlarsa Ehl-i beytimdir" dediği kaydedilmektedir.⁵⁰ et-Tirmizi'nin (ö.297/909) naklettiği rivayette ise Allah Resulü'nün ayet indikten sonra mezkur dört kişiyi çağırdığı ve onları abası altına aldıktan sonra ayeti okuduğu rivayetine yer verilmektedir. Ümmü Seleme kendi durumunu sorunca da "Sen bulunduğun hal üzeresin ve hayırdasın" diye buyurduğu nakledilmektedir.⁵¹ Vâsile'ye dayandırılan rivayetlerden birinde onun Vâile mi, Vâsile mi yoksa Fesile mi olduğu konusunda farklılıklar dikkati

→ →

hayatının sonlarına doğru Şîi eğilimler bulunduğunu ispata çalışmaktadır. Bkz: Jafarian Rasul, *al-Tabari and His Times*, al-Tawhid, Vol. VIII, sayı: 2, s. 135-137. Konu ile ilgili geniş bilgi için bkz: Mesut Okumuş, "Taberi Tefsiri'nde Bağlamın Yeri ve Önemi", *EKEV Akademi Dergisi*, Yıl. 6, Sayı. 13, Güz-2002, s.125-151.

⁴⁶ el-Bağavî, *Meâlimu't-tenzil*, Darul-Marife, Beyrut, 1992, III, 528-529.

⁴⁷ el-Bağavî, *Meâlimu't-tenzil*, Darul Marife, Beyrut, 1992, III, 528-529.

⁴⁸ Faruk Ömer Fevzi, "Ehl-i beyt Kavramı Üzerine", *SÜİFD*, s.402; Müslim, *Sahih*, Daru İhyau't-Turasî'l-Arabi, Beyrut, t.y, IV, 1883.

⁴⁹ İbn Hibban, *Sahih*, thk. Şuayb el-Arnaut, Müessesetü'r Risale, Beyrut, 1993, XV, 432.

⁵⁰ Hakim en-Nisâbü'rî, *Müstedrek*, thk. M. Abdülkerim Ata, Darul Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1990, II,451; III,158-159; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Müessesetul Kurtuba, Mısır, t.y., VI, 292.

⁵¹ et-Tirmizî, *Sünen*, Daru İhyau't-Turasil Arabi, Beyrut, t.y, V,351,663.

çekmektedir.⁵²

Bu arada başka bazı hadis kaynaklarında Allah Resulü'nün zikri geçen ayet indikten sonra altı ay boyunca sabah namazına giderken Hz.Fatıma'nın evine uğradığı ve ayetin Ehl-i beyt'le ilgili kısmını okuduğu nakledilmektedir ki, bu da ayrıca incelemeye değer bir husustur.⁵³ Zira et-Tirmîzî, bu rivayetin garip olduğunu söylemiştir.⁵⁴

Sonuç itibariyle gerek rivayet gerekse dirayet tefsirlerinde Ehl-i beyt'e dair ayetler yorumlanırken referans çerçevesi olarak kullanılan hadislerin ciddi manada senet ve metin tenkitlerinin yapılması gerekmektedir. Çünkü Âl-i Aba veya Ashab-ı Kisâ olarak da adlandırılan grupla ilgili rivayetlere bakıldığında olayın seyrinde ve tanıkların kim olduğu konusunda birbiriyle tutarsız noktaların bulunduğu görülmektedir. Bazı rivayetlerde olay Ümmü Seleme'nin evinde geçerken bazılarında Hz.Aişe'nin, başka bir rivayette de Vâsile b. Eska'nın, bir başkasında da Hafsa'nın evinde geçmektedir. Bunun bir çelişki olduğunu görenler ayetin mükerrer olarak nazil olduğunu söyleyerek tutarsızlıktan sıyrılmaya çalışmaktadır. Yine bir diğer çelişki rivayetlerin sonunda yer alan Hz.Peygamber'in eşlerinin 'Ehl-i beyt'e dahil olup olmadığı konusunda birbirini nakzeden ifadelerde görülmektedir. Nitekim bazılarında onlar grubun dışında tutulurken müfessir el-Bağavî'nin (ö.516/1122) naklettiği rivayette, yine Alûsî'nin (ö.1270/1854) nakline göre onlar da bahse konu Ehl-i beyt grubuna dahil edilmektedir.⁵⁵ İşin dikkate değer yanı ise Hz.Peygamber'in eşlerinin ayetin hitap ettiği 'Ehl-i beyt' sınıfına dahil olmadıkları fikrinin, bizzat eşlerin kendilerine söylenmeye çalışılmasıdır.

Bütün bu rivayetlerin incelenmesi, senet ve metin tenkidinin yapılması gerekir.⁵⁶ Tabii bu tür rivayetlerin tenkidi Ehl-i beyt'i tenkit ve Şîâ'nın mezkur kavramın içine dahil ettiği kişilerin eleştirisi olarak değerlendirilmemelidir. Zira bu bir anlamda onların da istismar edilmelerinin engellenmesi anlamına gelecektir. Ehl-i beyt'e duyulan sevgi, saygı ve muhabbet başka, ayette kastedilenlerin kim olduğu, buna bağlı olarak da Ehl-i beyt'in temizlenmesi olgusunun onların masumiyetine, dahası onların soyundan gelen diğer imamların günahsız olduklarına delalet ettiği iddiası başka bir şeydir. Nitekim Ehl-i sünnet ekolüne bağlı muhaddisler bazı eserlerine Ehl-i beyt'in faziletine dair müstakil bab başlıkları koymuşlardır.⁵⁷ el-Makrizî ve et-Taberî gibi daha nice Sünnî ulema, Ehl-i beyt'in faziletine dair müstakil eserler kaleme almışlardır. Bu cümleden olmak üzere Ehl-i beyt'in faziletine dair nakledilen "Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin olsun ki, Ehl-i beyt'e öfke duyanı Allah, Cehennem ateşinde yakar." şeklindeki daha bir çok hadisin⁵⁸ de uydurma olup olmadığının araştırılması ve ciddi tetkiklere konu olması gerekir.

Konuya rivayetlerin ötesinde bağlam itibariyle bakıldığında Şîî müfessirlerin yaklaşımlarının tamamen tutarsız olduğu, onların konuyu, ayet(ler)in kastını aşan bir manada sınırlayıcı, daraltıcı ve dahası, muhatabı doğrudan onlar olmasına rağmen Hz.Peygamber'in eşlerini dışlayıcı bir tarzda yorumladıkları görülmektedir.

⁵² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Müessesetül Kurtuba, Mısır, t.y., IV, 107; et-Tabatabaî, *el-Mizân*, XVI, 311.

⁵³ en-Nisâbü'rî, *Müstedrek*, thk. M. Abdülkerim Ata, Darul Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1990, III, 172; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Müessesetül Kurtuba, Mısır, t.y., III, 249, 285.

⁵⁴ et-Tirmîzî, *Sünen*, Daru İhyau't-Turasil Arabi, Beyrut, t.y., III, 172.

⁵⁵ el-Bağavî, *Meâlimu't-tenzîl*, III, 528-529; el-Kurtubî, *el-Câmiu li ahkâmi'l-Kur'ân*, XIV, 183.

⁵⁶ Rivayetlerin değerlendirilmesi konusunda bkz: Bahauddin Varol, *Ehl-i Beyt Gerçeği*, s. 92 vd.

⁵⁷ Müslim, *Sahih*, Daru İhyau't-Turasil'l-Arabi, Beyrut, t.y., IV, 1883; Heytemi, *Mevâridü'z-Zam'ân*, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, t.y., I, 554, 555.

⁵⁸ İbn Hibban, *Sahih*, thk. Şuayb el-Arnaut, Müessesetü'r Risale, Beyrut, 1993, XV, 435.

Bu dışlayıcı tutum sonucunda onlar, ayeti siyak ve sibakından kopararak bambaşka bir alana taşımış ve Ehl-i beyt imamlarının masumiyetine delil olarak saymışlardır. Oysa bağlama bakıldığında Ahzab Suresi yirmi sekizinci ayetten itibaren 33 ve 34. ayete kadar konu tamamen Hz.Peygamber'in mübarek zevceleri ile ilgilidir. Aradaki cümlelerin öncesine bağlı olmadığını ileri sürmek Ehl-i beyt'le ilgili kısmın sanki oranın bir cüz'ü değil de, ayetin son kısmına sonradan monte edilmiş bir ara cümle gibi olacaktır. Şayet Ehl-i beyt ile ilgili cümle bulunmazsa 33. ayet tamamlanmamış bir durumda kalacaktır. "Evlerinizde sessizce oturun; eski cahiliyye günlerindeki gibi cazibenizi sergilemeyin; namazlarınızda dikkatli ve devamlı olun, arındırıcı yükümlüklerinizi ifa edin, Allah'a ve resulüne itaat edin." Konu tamamen eksik kalıyor ve ancak sonrasıyla birlikte bir anlam kazanıyor: "Ey Ehl-i beyt! Allah sizden yalnızca çirkinlikleri gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor." (33/Ahzab, 33)

Nitekim M. Sait Hatiboğlu da, ayetin hitap ettiği kişilerin kimler olduğu konusunda şu isabetli tespiti yapmaktadır:

"Bu ayette Hz.Peygamber'in ailesini teşkil eden kimseler olarak, sadece hanımları zikredilmekte, kızları, damatları ve diğer akrabalarıyla ilgili hiçbir hususi hükme yer verilmemektedir. Hz.Peygamber ve zevcelerinden ibaret aile halkına Kur'ân-ı Kerim, Ehlu'l-Beyt demek ve bu tabir içerisine başka akrabanın alınmasına da imkan bulunmamaktadır."⁵⁹

Kaynakların belirttiğine göre Ahzab Suresi 33. ayeti hicretin 6. yılında nazil olmuştur; Hz.Fatıma ise Hz.Ali ile hicretin ikinci yılında evlenmiş, Hasan ve Hüseyin ayetin nüzulünden iki üç yıl önce hicretin dört ve beşinci yılında doğmuşlardır. Hz.Ali ise Hz.Fatıma ile evlendikten sonra Hz.Peygamber'den ayrılarak başka bir evde oturmaya başlamış, dolayısıyla artık Hz.Peygamber'in ev halkı arasında sayılamaz bir duruma gelmiştir.⁶⁰ Bu nedenle er-Râzî'nin kabul ettiği şekliyle şayet Hz.Ali, Hz.Peygamber'in damadı olduğu için Ehl-i beyt'ten sayılacaksa, bu durumda Allah Resulü'nün iki kızı ile evli olan ve kızlarından biri mezkur ayetin indiği dönemde hâlâ hayatta olan Hz.Osman'ın da Ehl-i beyt tabirinin kapsamına dahil olması gerekmez miydi?

Burada hitabın müennesten müzekker sigaya dönmesi sebebiyle tabirin Aba Hadisi'de yer alan şahıslara delalet ettiğini belirten yaklaşım, bunu bir gerekçe ve delil olarak kullanamaz. Çünkü bu biraz da Arap dilinin kendine özgü müzekker ve müennes ifade kullanma zorunluluğundan, ayrıca 'ehl' kelimesinin yapısı ve kullanılışından kaynaklanan özel bir durumdur. Nitekim Ehl-i beyt ifadesinin yer aldığı bir diğer ayette de aynı özellik dikkati çekmektedir. Orada da hitap tamamen Hz.İbrahim'in hanımına yönelik olmasına karşın, ayette müennes değil tam aksine müzekker bir siga kullanılmıştır: "Kâlû ete'cebîne min emrillâhi rahmetullâhi ve berekâtuhu aleykum ehle'l-beyti, innehû hamîdun mecîd." (11/Hud,73).⁶¹ Yine 'ehl' kelimesine özgü müzekker bir kullanım Hz.Musa'nın doğrudan eşine hitap ettiği başka bir ayette de geçmektedir. "Kâle liehlihi'mkusû innî ânesyu nârâ" (20/Taha,10). Öyle olsaydı Hz.Musa'nın da burada hanımına hitap ederken müennes bir zamir kullanması gerekmez miydi?

Burada bir diğer önemli nokta da bağlam dışına çıkıldığı, ayetler konu bütünlüğü içinde değerlendirilmediği takdirde, tarihi sürecinde ispatladığı üzere istismar

⁵⁹ Mehmed Said Hatiboğlu, "İslam'da ilk siyasi Kavmiyetçilik Hilafetin Kureyşiliği", AÜİFD, XXIII, (1978), s.140.

⁶⁰ Sönmez Kutlu, "Ehl-i beyt Sembolik Kapitalinin Tarihi Süreç İçinde Semerelendirilmesi", *İslâmiyât*, III, (2000), sayı:3, s.106.

⁶¹ eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, IV, 279; Alûsî, *Ruhu'l-meânî*, Daru İhyaut Turasil Arabi, Beyrut, t.y., XXII, 13.

olgusunun hangi noktalara varacağı meselesidir. Nitekim Şîî geleneğe bağlı ulemâ ve bu arada önde gelen Şîî müfessirler, Ahzab 33. ayetine dayanarak yalnızca 'Âl-i Aba' grubunda yer alan zatları masum olarak ilan etmekle kalmamış, önce el-Kummî'nin (ö.307/929) tefsirinde yer alan bir rivayet ve daha sonra gelenler de temel hadis kaynaklarında naklettikleri başka rivayetlere dayanarak, Ehl-i beyt soyundan gelen diğer dokuz imamı da, büyük ve küçük günahlardan tamamen arınmış birer masum imam olarak kabul etmişlerdir. Bu cümleden olmak üzere örneğin taraftarlarınca sikatu'l-islam olarak nitelenen Şîî geleneğin en önde gelen muhaddisi el-Kuleynî (ö.329/940), meşhur hadis eserinde 'on iki imam' ve onların masumiyeti hakkında bir çok rivayete yer vermiştir.⁶² İmamet anlayışının bir gereği ve değişik etkenlerin bir sonucu olarak da tarihi süreçte artık Hz.Ali'nin soyundan gelen 'on iki imam', -Hz.Peygamber ve Hz.Fatıma ile beraber sayı toplam olarak on dört eder-, ismet sıfatını haiz, hatadan masun, büyük ve küçük günahlardan tamamen arınmış, masum imamlar olarak kabul edilmişlerdir.⁶³ Zamanla Şîa geleneğinde Kur'ân'ı yorumlama hakkı da onlara verilmiş ve Hz.Peygamber'in sünnetinin kabulü için rivayetin yalnızca kendilerince benimsenmiş sahabeden veya on dört masumdan gelmesi şartı konmuştur.⁶⁴ Oysa Sünnî ulema yalnızca peygamberlerin ilahî koruma altında olduklarını, bir tek onların ismet sıfatını haiz bulduklarını kabul etmiş, -ki bu konuda farklı görüş bildirenler de vardır- onların dışında kalan insanların kim olursa olsunlar, masum/günahsız oldukları anlayışını reddetmiştir. 'Hatasız kul olmaz' ve 'beşer şaşar', dolayısıyla imamlar da dahil her insan hata edebilir, yanılabilir ve günaha da düşebilir.

Burada sorulması gereken soru şudur: Acaba niçin Ehl-i sünnet uleması ve müfessirleri Ehl-i beyt tabirinin sınırlarını çizerken ihtilaf etmişler ve bu konuda farklı görüşler dile getirmişler de, hemen bütün Şîî müfessirler ve önde gelen Şîî ulema sözbirliği etmişçesine Hz.Peygamber'in eşlerini bahse konu ayette zikredilen 'Ehl-i beyt' ifadesinin anlam alanının dışına çıkarmaya çalışmışlardır? Ehl-i sünnet uleması arasında farklı görüş belirtenler bulunmasına rağmen, Şîî ulemanın gösterdiği bu ittifakın altında yatan gerçek neden acaba nedir? Kanaatimizce bu soruların cevabını tarihi süreçte yaşanan siyasî ve itikadî mücadelede ve İmamîyye Şîası'nın itikadî konulardaki tutumunda aramak gerekir. Bilindiği üzere Şîî-İmamî gelenek usûlü'd-din olarak kabul ettikleri beş temel inanç esasını 1-Tevhit, 2-Nübüvvet, 3-Mead, 4-İmamet ve 5-Adalet şeklinde sıralamaktadır. Dikkat edilirse bu sıralamada Ehl-i sünnet geleneğinde bulunmayan ve imamet diye adlandırılan

⁶² el-Kuleynî, *Usûl-u Kâfi*, İntişarâtı Mescidi Charde, Tahran, t.y., II, 468-484.

⁶³ İmamîyye İsnâ Aşeriyye geleneğinde 'on iki imam' olarak adlandırılan ve masum olduklarına inanılan imamların bilinen meşhur adları ve vefat tarihleri şöyledir: 1-Hz.Ali (ö.42/662), 2-Hz.Hasan (ö.49/669), 3-Hz.Hüseyn (ö.60/680), 4-İmam Zeynel Abidin (ö.101/719), 5-İmam Muhammed Bakır (ö.115/733), 6-İmam Cafer es-Sadık (ö.148/765), 7-İmam Musa Kâzım (ö.183/799), 8-İmam Rıza (ö.?), 9-İmam Muhammed Taki (ö.220/835), 10-İmam Nâkî (ö.255/868); 11-İmam Hasan el-Askerî (ö.261/874) ve 12-İmam Mehdi (ö.?) Beklenen Mehdi anlamına geldiği için Mehdi-i Muntazır olarak da adlandırılan bu son imamın kaybolduğuna ve gaybet-i kübra denilen büyük kaybolmadan sonra ahir zamanda yeniden ortaya çıkacağına, Hz.Peygamber'in kıyamet alameti olarak bir gün ortaya çıkacağını haber verdiği Mehdi'nin de bu imam olduğuna inanılır. Bkz. İbn Babaveyh el-Kummî, *Risaletu'l-İtikadâtî'l-İmamîyye*, s. 111-112, 115-116.

⁶⁴ Şeyh Saduk olarak da bilinen İbn Babaveyh el-Kummî (ö.381/991) imamîyyenin inanç esaslarına dair yazdığı bir eserinde on iki masum imamın adlarını tek tek zikreder ve onların ululemr olan kişiler olduklarını, insanlar üzerine şahid olduklarını, Allah'ın kapıları, ona giden yol, ona işaret eden delil, ilmin hazinesi, vahyin müfessirleri ve tevhidin rükünleri olduğunu söyler. Onların hata ve yanlıştan korunan masumlar olduklarını, Allah'ın kendilerinden keri giderdiği ve tertemiz yaptığı kimseler olduklarını, hatta onların mucizeleri ve delilleri bulunduğunu zikreder. Bkz. İbn Babaveyh el-Kummî (Şeyh Saduk), *Risaletu'l- İtikadâtî'l-İmamîyye (Şîî-İmamîyye'nin İnanç Esasları)*, ç. Ethem Ruhi Fiğlahı, Ankara, 1978, s. 109-110.

farklı bir esas yer almaktadır. Yine onlar şeri deliller sıralamasını da Sünnî gelenekten farklı yaparlar. Nitekim Şîî fikhının temel kaynakları şu dört esastan ibarettir. 1-Kitap, 2-Sünnet, 3-İcma ve 4-Akıl. Buna göre Şîî fikh okulunda kıyas yerine akıl ve akla dayanan burhan delil olarak kabul edilmektedir.⁶⁵

Onların Ehl-i beyt tabirinin kapsamını çizerken takındıkları bu tutumun gerçek sebebini, Hz.Peygamber'in eşlerini grubun dışına iterek bazı tarihi olayları makul bir biçimde izah etme ve imâmet anlayışlarını kurtarma çabasında aramak gerekir. Sebebini açıkça söylemedikleri başka nedenlerle Hz.Nebi'nin eşlerini Ehl-i beyt tanımının dışında tutma konusunda özel bir çaba göstermişlerdir. Çünkü Hz.Peygamber'in eşleri arasında Hz.Aişe de vardır. Hz.Aişe ise Hz.Ali'ye karşı çıkmış ve bilindiği üzere bu iki sahabi, Cemel Vakası'nda karşı karşıya gelerek birbirleriyle savaşmak durumunda kalmışlardır. Bu işin yalnızca tarihi ve siyasî yanı. İtikadî yanı ise ayete yükledikleri anlamın gereği olarak yalnızca imamları masum saymak ve böylece Hz.Peygamber'in eşlerini masum olarak kabul etme zorunluluğundan kurtulmaktır. Öyle olmasa inanç esaslarının dördüncü sırasında yer verdikleri imamet nazariyesini nasıl izah edeceklerdi?

Bütün bunlar kökleri İslam öncesine dayanan Arap yarımadasının kendine özgü yapısının, kabileler arasında yaşanan rekabet ve çekişmelerin, siyasi amaçlarla yapılan iktidar mücadelelerinin İslam'dan sonra da devam ettiğini, Haşimiler'le Emeviler arasında yaşanan iktidar mücadelesinin Kur'an ayetlerinin yorumunu da şu yada bu oranda etkilediğini ve muhtelif grupların ilahi hitabın ayetlerini farklı emellere ulaşmak için bir araç olarak kullanılabildiğini göstermektedir.

Sünnî geleneğe bağlı müfessirlerin Ehl-i beyt'e dair ayetin yorumunda gösterdikleri ihtilaf, çoğunluğun, daha kapsamlı bir yolu tercih ederek hoşgörülü, orta yolcu ve uzlaştırmacı yaklaşım sergilemeleri ise onların ayet(ler)i Ehl-i beyt'in masumiyetinin delili olarak görmemelerinden, ayrıca Evlad-ı Resul'e karşı duydukları sevgi, saygı ve muhabbetten kaynaklanmıştır. Bunda Sünnî düşüncede ayetin medlül olan zevatın masum olarak kabul edilmemesi ve ayetin imamet nazariyesi için bir referans çerçevesi olarak kullanılmaması yaklaşımı da etkili olmuş olabilir. Ayet imamların ve Ehl-i beyt'in masumiyeti için bir delil olarak kullanılmadığı sürece, Hz.Ali, Hz.Fatıma, Hz.Hasan, Hz.Hüseyin'nin de Ehl-i beyt'le ilgili ayetlerin muhtevasına dahil olmasının ne sakıncası var şeklindeki bir mülahazadan hareketle onlar bu yolu tercih edilmiş de olabilir. Zira zikri geçen zatlar Hz.Peygamber'in en yakını olan insanlardan oluşmakta ve her türlü saygı, sevgi ve hürmeti hak etmektedirler. Üstelik de onlardan bazıları Hz.Peygamber'den sonra bir çok haksızlığa uğramıştır. İşte bu bakış, onların çoğunluğunun uzlaştırmacı bir tutumu benimsemelerini sağlamıştır.

Bilindiği üzere Ehl-i beyt'e mensup şahsiyetler tarihi süreçte büyük sıkıntılar yaşamış, bazıları başta Hz.Hüseyin olmak üzere şehit edilmiş, hatta bir kısmı öldükten sonra bile hakarete uğramaktan kurtulamamıştır. Hz.Hüseyin'in Kerbelâ'da şehit edilmesi bir yana, Emeviler döneminde hutbeye çıkan devlet başkanları, minberlerden Hz.Ali'ye yönelik hakaret dolu sözler sarf etmişlerdir. İşte Ehl-i beyt sevgisini vurgulayan rivayetlerin uydurulmasında, Sünnî alimler tarafından konuyla ilgili müstakil eserler kaleme alınmasında, bu tür acı olayların çok ciddi etkileri olmuş olabilir. Bilindiği gibi Emeviler'in başlattığı bu çirkin uygulama bir diğer Emevî Halifesi olan Ömer b. Abdulaziz dönemine kadar sürmüş, o hilafete geçince okuduğu hutbenin sonunda Hz.Ali aleyhine hakaret dolu sözler sarf etme yerine "Allah size adaleti, ihsanı ve yakınlarla yardım etmeyi emreder;

⁶⁵ Murtaza Mutahhari, *Adl-i İlâhi*, ç. Hüseyin Hatemi, Yöneliş Yayınları, İstanbul, 1988, s.43.

fahşayı, münkeri ve azgınlığı yasaklar. Tutasınız diye de öğüt verir.” (16/Nahl, 90) mealindeki ayet-i kerimeyi okumak suretiyle bu çirkin uygulamaya son vermiştir.⁶⁶ Onun hutbede sergilediği bu takdire şayan tutumu, daha sonra Müslümanlar arasında büyük bir hüsnü kabul görmüş ve bir gelenek halini alarak günümüze kadar gelmiştir.

Ancak Sünnî geleneğe bağlı müfessirlerin Ahzab 33 nolu ayetin yorumu konusunda takındığı Âl-i Aba'yı da ayetin kapsamına dahi eden tavırlarının doğru olduğu da söylenemez. Çünkü tarihte yaşanan Haşimî ve Emevî eksenli iktidar mücadelesi başka, ayetleri bağlamı dışında yorumlama ve imamların masumiyeti gibi itikadî bir mecraya taşıyarak masumiyet için delil olarak kullanmak başka bir şeydir. Tabii Kur'ân'ın bir meşruyet zemini olarak kullanılmaya çalışılması, görüşlerin nassa dayandırıldığında daha etkili olacağına inanılması, ister istemez bu tür tutumlara, Kur'ân ayetlerini siyasi ve hatta ekonomik açıdan istismar etme girişimlerine yol açmaktadır.⁶⁷

J-SONUÇ

Ehl-i beyt kavramı tarihi süreçte sonradan anlam alanı ve içeriğinde değişikliğin yaşandığı Kur'ân tabirlerinden biridir. Kur'ân'da yer aldığı üç yerden ikisi üzerinde herhangi bir tartışma yokken, zikredildiği Ahzab Suresi 33. ayetinde bağlam olarak doğrudan Hz.Peygamber'in mübarek zevcelerine, dolaylı olarak da diğer müminlere hitap etmesine rağmen tabir, sonradan özellikle Şii ilim çevrelerinde bir anlam daralması yaşamış ve onların ısrarcı çabaları bazı tartışmalı rivayetleri doğru kabul eden Sünnî müfessirleri de etkilemiştir. Söz konusu yorumlara itirazımız, Kur'ân bağlamında gerek doğrudan Ehl-i beyt kavramının zikredildiği ayetler, gerekse dolaylı olarak Ehl-i beyt konusuyla ilişkilendirilen diğer ayetlere dair yaptıkları yorumların bağlam dışılığı ve yersizliği ile ilgili bir itirazdır. Yoksa tarihin çeşitli dönemlerinde siyasi bir takım mülahazalarla yaşanan acı tecrübeler ve evladı resule yapılan işkence ve zulümler ayrı bir konudur. Ancak siyasi mücadele sürecinde yaşanan gelişmelerin Kur'ân ayetlerinin yorumlanmasına da etki ettiği ve bu etkinin hem Sünnî hem de Şii müfessirlerin yazdıkları tefsirlere kadar girdiği de bir vakiadır. Bu nedenle mezkur ayetin siyasi tefsir kategorisinde değerlendirilmesi, Şiâ'nın siyasî ve itikadî mücadelesi çerçevesinde ele alınması gerekir.

Ehl-i sünnet ekolüne mensup bazı müfessirler tarihte uğradıkları haksızlıklar, karşılaştıkları çile ve sıkıntılar, maruz bırakıldıkları mağduriyetler dolayısıyla Evlad-ı Resul'e karşı içten içe derin bir sevgi ve saygı duymuşlar, Ehl-i beyt'e dair ayeti yorumlarken Hz.Peygamber'in eşleri ile birlikte Hz.Ali, Hz.Fatıma, Hz.Hasan ve Hz.Hüseyin'i de ayetin hitap ettiği çerçevenin içerisine dahil etmişlerdir. Ancak bunun, ayetin hitap ettiği grubun masumiyeti anlamına geldiğini de kabul etmemişlerdir. Ne var ki, bu yaklaşımın mezkur tabirin yer aldığı bağlamla hiç de uyumadığı görülmektedir.

Özetlemek gerekirse Şii geleneğe bağlı müfessirlerin Ehl-i beyt'le ilgili ayete yaklaşımları, gerek siyak, gerek dil, gerek Kur'ân'ın bütünlüğü ve gerekse aklî

⁶⁶ es-Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, thk: Kasım Şimai er-Rifai, Muhammed el-Osmâni, Darul Kalem, Lübnan, 1986, s.275.

⁶⁷ Ehl-i beyt'in tarihi süreçte ve günümüzde siyasi ve ekonomik bakımdan bir istismar aracı olarak kullanılması konusunda geniş bilgi için bkz. Sönmez Kutlu, , “Ehl-i beyt Sembolik Kapitalinin Tarihi Süreç İçinde Semerelendirilmesi”, *İslâmiyât*, III, (2000), sayı:3, s.99-120.

gerekçeler bakımından geçersizdir. Onların 'Ehl-i beyt'e delalet ve işaret eden ayet(ler)in yorumu konusunda önyargılı oldukları, objektif bir tutum sergileyemedikleri, peşin hükümlerinin doğruluğunu ispatlamak için Kur'an ayetlerinin her bir parçasını diğerlerinden bağımsız olarak kabul eden 'atomize' yaklaşımı benimsedikleri görülmektedir.

Söz konusu ayetlere bağlam itibariyle yani buldukları yer, öncesi ve sonrası, bağlantılı oldukları diğer ayetler grubu, sure çerçevesi ve Kur'an bütünlüğü açısından bakıldığında, ilahi hitabın ruhuna aykırı davrandıkları ve bütünlüğü bozdukları görülmektedir. Kur'an'ın bütünlüğü, üstünlüğün soya ve nesebe değil, inanca ve takvaya bağlı olduğunu vurgulamaktadır. Hülasa onların ideolojik tutumları gerek ayet çerçevesi, gerek sure çerçevesi ve gerekse tek ölçü olarak soyu ve nesebi değil takvayı öneren Kur'an'ın bütünlüğü çerçevesi bakımından tutarlı ve kabul edilebilir bir yaklaşım olarak gözükmemektedir. Kur'an'a göre Allah katında üstün olmanın kriterleri bellidir; iman, amel ve ihlas.